

Grad Sinj i Cetinska krajina u književnome i filmsko-televizijskome stvaralaštvu Mirka Božića

Alagušić, Mirjam

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:486413>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-04**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja

Sveučilišni integrirani prijediplomski i diplomski studij

Učiteljski studij

Mirjam Alagušić

**Grad Sinj i Cetinska krajina u književnome i filmsko-
televizijskome stvaralaštvu Mirka Božića**

Diplomski rad

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja - Odsjek za razrednu nastavu

Sveučilišni integrirani prijediplomski i diplomski studij

Učiteljski studij

Grad Sinj i Cetinska krajina u književnome i filmsko-televizijskome
stvaralaštvu Mirka Božića

Diplomski rad

Student/ica:

Mirjam Alagušić

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Josip Lasić

Komentor/ica:

izv. prof. dr. sc. Slavica Vrsaljko

Zadar, 2024.

Zahvale

Ponajveću zahvalnost posvećujem svom mentoru doc. dr. sc. Josipu Lasiću koji je tijekom cijelog razdoblja stvaranja i istraživanja, svojim sugestijama te uloženim vremenom i neizmjernim strpljenjem, uvelike olakšao izradu i dovršavanje ovog diplomskog rada. Ujedno bih se zahvalila svim svojim kolegama i profesorima na studiju. Posebne zahvale iskazujem svojoj obitelji te nebeskoj Majci, našoj Gospi Sinjskoj, što su me pratili i pomagali na putu moga studiranja.

SADRŽAJ:

1. Uvod.....	1
2. Božićeva biografija i kontekst prostora grada Sinja i Cetinske krajine	2
3. Metodološki i teorijski pristupi jeziku književne i filmsko-televizijske ostavštine	13
4. Motivacijsko-stvaralački impulsi u jeziku izabranoga korpusa	15
4.1. Materinska riječ	20
4.1.1. <i>Kurlani</i>	20
4.1.2. <i>Čovik i po</i>	22
4.2. Ljudi Sinja i Cetinske krajine	25
4.2.1. <i>Kurlani</i>	25
4.2.2. <i>Čovik i po</i>	26
5. Zaključak	30
6. Literatura	31
Dodatak: Sinjani o (svome) Sinjaninu – kraće terensko istraživanje	34

Grad Sinj i Cetinska krajina u književnome i filmsko-televizijskome stvaralaštvu Mirka Božića

SAŽETAK: Ljudi, mjesta i događaji (eng. people, places and events) potvrđeni su markeri (simboli) za predstavljanje, opisivanje i promatranje svakodnevne kulture određenoga prostora (Backhaus 2007). Jezik je (i jezično ponašanje), uz ova tri elementa, četvrti marker u prezentaciji kulture i identiteta određenoga prostora. Pisac Mirko Božić (1919 – 1995) hrvatski je kulturni radnik čije je stvaralaštvo plodna građa za promatranje četiriju markera na zaokruženome krajoliku Cetinske krajine. Za potrebe se rada iz bogata Božićeva književnoga i filmsko-televizijskoga opusa izdvajaju najprije izabrani prozni tekstovi, zatim filmski i televizijski uradci iz kojih se, a kao središnji dio rada, analiziraju ljudi, mjesta i događaji (nositelji opisa) (po)vezani uz prostor autorova odrastanja. Grad Sinj, građani i građanke Sinja, Cetinska krajina i događaji iz / s toga prostora promatraju se, analiziraju i komentiraju u skladu s preuzetim metodološkim i teorijskim okvirom lingvističke discipline jezični krajolik (eng. linguistic landscape) (prema Bourhis i Landry 1997; Shohamy i Gorter 2009; Blommeart 2013). Cilj je rada predstaviti iz izabranoga Božićeva (autorskoga) proznoga i filmsko-televizijskoga stvaralaštva korpus markera (simbola) kao polaznu bazu za lingvistička i kulturološka istraživanja najprije srednjodalmatinskoga zatim i (sve)hrvatskoga jezičnoga krajolika.

Ključne riječi: Mirko Božić, jezični krajolik, književno stvaralaštvo, filmsko i televizijsko stvaralaštvo, Grad Sinj, Cetinska krajina.

The town of Sinj and the Cetina Region in Mirko Božić's literary and film-television work

SUMMARY: People, places and events are confirmed markers or symbols for representing, describing and observing the everyday culture of a certain area (Backhaus 2007). Language, and language behaviour, along with these three elements, the fourth marker in the presentation of the culture and the identity of a certain area. Mirko Božić (1919– 1995) is a writer and a Croatian cultural worker whose creativity is suitable for observing these four markers on the rounded landscape of the Cetina Region. For the needs of the thesis from Božić's rich literary and film-television overview the selected prose texts stand out first, then the film and television works from which, as the central part of the thesis people, places and events related to the area of the author's upbringing. The town of Sinj, the citizens of Sinj, Cetina Region and events from that geographic area are observed, analysed and commented in accordance with methodological and theoretical framework of the linguistic landscape discipline (according to Bourhis & Landry 1997; Shohamy & Gorter 2009; Blommeart 2013). The goal of the thesis is to present, from Božić's selected prose and film-television creativity, the corpus of the mentioned markers as a starting base for linguistic and cultural research, first in Central Dalmatian and then Croatian linguistic landscape at all.

Keywords: Mirko Božić, linguistic landscape, literary creativity, film and television creativity, the town of Sinj, Cetina river region.

1. Uvod

Knjiga *Project Zagreb: transition as condition, strategy, practice* (2007) američkih sveučilišnih profesora Eve Blau i Ivana Rupnika¹ rezultat je trogodišnjega istraživanja zagrebačke arhitekture. Na skoro četiri stotine stranica knjiga donosi temeljit opis procesa tranzicije grada Zagreba kroz manifestacije provedene u arhitekturi od revolucionarne 1848. do zaključno 2007. godine. Polazna (uspostavna) teza, a sadržana dijelom i u naslovu knjige, prema kojoj sve ono što se naziva(lo) “tranzicija u gradovima srednje Europe” nije post-komunistički fenomen “već su gotovo svi europski gradovi u stalnoj, neprekidnoj i nestabilnoj (tranzicijskoj) situaciji, od početka modernoga doba, odnosno od sredine 19. stoljeća do danas.” Istraživački je fokus usmjeren na promatranje onoga što je *modus operandi* hrvatskih arhitekata u promatranome povijesnome slijedu zagrebačkoga rasta, razvoja i promjena. Taj je *modus operandi* u tranzicijama Zagreba teorijski *palimpsest*² složen / sastavljen od neprekinutoga niza izmjena (1) stanja, (2) strategija i (3) praksi koje ljudi dugo pamte, čak i onda kada nestaju i više nisu vidljivi iz urbanoga manuskripta grada (usp. Blau i Rupnik 2007: 22–24).

U radu naslovljenome *Grad Sinj i Cetinska krajina u književnome i filmsko-televizijskome stvaralaštvu Mirka Božića*³ teorijski aspekt “neprekidnoga tranzicijskoga palimpsesta” poslužio je kao polazni model kroz koji se promatra jezični i kulturni prostor grada Sinja i Cetinske krajine na korpusu proznoga i filmsko-televizijskoga stvaralaštva hrvatskoga pisca Mirka Božića. Na Božićevoj su izabranoj građi⁴ potvrđene te neprekidne (palimpsestne) izmjene stanja, strategija i praksi (eng. *condition, strategy, practice*) koje interpretiraju jezični krajolik s / iz prostora na kojemu je Božić odrastao. Stoga je u nastavku nužno istaknuti detalje iz života kako bi se povezalo Božićevo odrastanje na

¹ Eve Blau povjesničarka je arhitekture na američkome Harvard Graduate School of Design, a Ivan Rupnik profesor arhitekture na Syracuse University.

² Palimpsest je ispisani tekst na pergamentu s kojeg je prethodno izbrisan prvotni tekst.

³ Rad je rezultat istraživanja unutar znanstvenoga projekta *ZaGovor – Repozitorij zaštićenih govora u Registru kulturnih dobara Republike Hrvatske* (voditeljica dr. sc. Ivana Kurtović Budja).

⁴ Istraživačka građa u radu je proza i filmsko-televizijsko stvaralaštvo Mirka Božića. Od proze je iz bogata Božićeva opusa za potrebe rada analiziran (neprekidan) jezični krajolik romana *Kurlani* (1952), a iz filmsko-televizijske ostavštine u radu je analiziran jezični krajolik filma (kasnije prerađenoga u desetodijelnu televizijsku seriju) *Čovik i po* (1974). Roman *Kurlani* i filmsko-televizijsko ostvarenje *Čovik i po* potvrđeni su kao građa koja nosi palimpsest (neprekinutost) prostora grada Sinja i Cetinske krajine. Time su *Kurlani* i *Čovik i po* izdvojeni iz bogata Božićeva stvaralačkoga opusa i jezični je krajolik tih dvaju ostvarenja dalje glavni predmet istraživanja u radu.

prostoru Cetinske krajine i zastupljenost neprekidnih stanja, strategija i praksi (s / iz) toga prostora u njegovome stvaralaštvu.

2. Božićeva biografija i kontekst prostora grada Sinja i Cetinske krajine

Književnik, društveno-kulturni radnik i političar Mirko Božić (1919 –1995) otvorio je široj javnosti nepoznate, nove i bitno drugačije stranice Dalmatinske zagore u njezinu morlačko-kamešničko-kurlanskome izvodu uz opsesivne teme kojima će se tijekom književnoga djelovanja vraćati kao svojemu spisateljskome i svjetonazorskomu sidrištu (usp. Bošković 2023: 17). Ovom bi se rečenicom mogao ukratko, parafrazirajući dio iz uvodne studije Ivana Boškovića, dati kratak i jednoznačan odgovor na poveznicu iskust(a)va odrastanja i kasnijega stvaralaštva Mirka Božića. Rođeni Sinjanin trajno će prostor rođenja i prvih godina života ugraditi kao podlogu u njegovim brojnim proznim, kasnije i u filmsko-televizijskim ostvarenjima. Božićeva biografija zanimljiv je danas kulturni amalgam sastavljen od niza iskustava. Stoga je za uvod u analizu jezičnoga krajolika iz njegova stvaralaštva važno upoznati bogatu biografiju – od rođenja u Sinju u rujnu 1919. do smrti u Zagrebu u kolovozu 1995. godine.

Mirko Božić⁵ rođen je u Sinju 21. rujna 1919. godine. Završio je u rodnome gradu osnovnu školu i maturirao na sinjskoj realnoj gimnaziji 1938. godine. Majka mu je bila Vinka, a otac Živko. Brat Žarko (1931–2013) poznati je jugoslavenski novinar i diplomat, sestra Darka (1923 – 2014) bila je kazališna dramaturginja i profesorica na Pedagoškoj akademiji u Splitu. U braku sa Sinjankom Marijom Tošić imao je tri sina (usp. Bošković 2023). Odlaskom iz Sinja u kasno ljeto 1938. godine zauvijek fizički napušta prostor rođenja i odrastanja i kroz sljedeća desetljeća živi, studira, radi i stvara u Beogradu, Zagrebu, Splitu i ponovno u Zagrebu, od sredine pedesetih prošloga stoljeća sve do smrti u kolovozu 1995. godine. Godine 1980. Nakladni zavod Matice hrvatske pod uredništvom Ive Frangeša objavljuje 147. knjigu u ediciji Pet stoljeća hrvatske književnosti *Mirko Božić: Izabrana djela (Kurlani – Colonnello pripovijetke – Pravednik)*. Prva je to značajna monografija o Božiću. Četrdesetak godina kasnije Ivan Bošković kao glavni priređivač potpisuje izdanje knjige naslovljene *Mirko Božić: Izabrana djela I* (2023)⁶ u koju su uvrštene pripovijesti

⁵ Prema podacima preuzetima iz Hrvatskoga biografskoga leksikona.

⁶ Knjiga je tiskana u ediciji biblioteke Stoljeća hrvatske književnosti (knjiga 152). Urednik je knjige Božidar Petrač, redaktorica i izvršna urednica Dražana Radman, likovni urednik Željko Podoreški, grafički

Kipić, Šetnja, Djevojka i hrast, Znamenja, Sreća te roman *Kurlani*. Tekstovi u *Izabranim djelima I* priređeni su prema izdanjima iz zadnjega desetljeća Božićeva života – zbirci *Pripovijesti* (Zagreb 1985) i romanu *Kurlani* (Zagreb 1989). U *Izabranim djelima* iz 1980. godine Šime Vučetić autor je predgovora o Božiću. Započinje predgovor sljedećim rečenicama koje su u ovome radu ujedno ključne misli za pozicioniranje Božića kao važne kulturne (i jezične) osobnosti u javnome prostoru i vremenu u kojemu je živio:

„Pisac Mirko Božić doista je samonikla književna pojava što se počela nazirati, poslije predratnih đaćkih pokušaja, već u vrijeme narodnooslobodilačke borbe, u prvim napisanim dramama u poraću. Pojava se autentično očitovala, kritika je rekla, dramom *Povlačenje* (1949) i romanom *Kurlani* (1952), ujedno datumom-godinom u nastanku suvremene hrvatske književnosti.“ (usp. Vučetić 1980: 7)

Zanimanje za književnost Božić pokazuje već tijekom srednjoškolskih dana. Zajedno sa svojom diletantskom skupinom gimnazijskih kolega izvodi kroz prve srednjoškolske godine skromne dramske vježbe. Bošković piše kako ih gradska zajednica „pamti kao zanimljivo kulturno događanje u maloj dalmatinskoj varoši“ (usp. Bošković 2023: 10). Božić kroz srednjoškolsko (gimnazijsko) obrazovanje polako ulazi u svijet književnosti pisanjem i izvedbom tih kraćih satiričnih dramskih pokušaja (*Napad iz vazduha* i *Moderni zvuci*). Kraće drame izvodili su članovi spomenute sinjske diletantske družine na javnim događanjima i priredbama u gradu Sinju. Od toga se vremena, dakle druge polovice tridesetih godina prošloga stoljeća, prati Božićev književno-umjetnički rad koji će trajati sljedećih pedesetak godina. Po završetku sinjske realne gimnazije⁷ Božić odlazi u Beograd. Studira pravo od 1938. godine koje apsolvira u Zagrebu tri godine kasnije (1941). Nakon studija prava Božić se aktivnije uključuje u politiku. Drugi je svjetski rat i Božić već od prvih ratnih mjeseci 1941. do sredine 1943. godine radi u Sinju s Narodnooslobodilačkim pokretom. Kapitulacijom Italije prelazi na oslobođeni teritorij i uključen je u organizaciju kulturnih i obrazovnih sadržaja u egipatskome zbjegu u El Shattu (1943–1946).⁸ Nakon oslobođenja djeluje kao referent za kulturu u Oblasnom narodnooslobodilačkom odboru u

urednik Neven Osojnik. Uz Božićeve tekstove knjiga sadrži bogatu uvodnu studiju priređivača Ivana Boškovića koja je pomogla u oblikovanju ovoga poglavlja o Božićevu životu.

⁷ Ističe se na ovome mjestu Božićevo pohađanje i završetak realne sinjske gimnazije (danas Gimnazija Dinka Šimunovića) jer je to doba kada u Sinju djeluju paralelno dvije gimnazije – realna i Franjevačka klasična gimnazija.

⁸ Iz rada amaterskim dječjih i mladenačkih kazališnih skupina organiziranih u egipatskome zbjegu, a po povratku na hrvatski prostor, stvorit će se od 1945. preduvjeti za pokretanje splitskoga Gradskoga kazališta Pionir čiji je jedan od utemeljitelja i prvi direktor bio Mirko Božić.

Splitu od 1945. do 1947. godine. Godinu nakon toga postaje član Agitpropa CK KPH⁹ i tu je vrlo aktivan od 1948. do 1952. godine. Predsjednik je Kulturno-prosvjetnog vijeća Sabora Socijalističke Republike Hrvatske od 1967. do 1974. godine, zatim je član Predsjedništva Centralnoga komiteta Saveza komunista Hrvatske te potpredsjednik Sabora Socijalističke Republike Hrvatske od 1970. do 1974. godine. Predsjednik je Čakavskoga sabora od 1969. do 1973. godine. Nakon toga član je Predsjedništva Socijalističke Republike Hrvatske od 1974. do 1978. godine. Članom Centralnoga komiteta Saveza komunista Jugoslavije postaje 1978. godine (prema podacima iz Hrvatskoga biografskoga leksikona).

Za razdoblja druge polovice rata Božić vodi kazališnu grupu Okružnoga Narodnooslobodilačkoga odbora Split. Kazalištu će se vraćati i poslije rata¹⁰ obnašajući u istome mnoge uloge. Primjerice, za splitsku kazališnu grupu Narodnoga oslobođenja u ulozi voditelja Božić sastavlja aktove i piše dramu *Majka zaklinje*. Nedugo zatim piše *Špijuna* i *Trojicu* (v. Bošković 2023). Božićev je vrlo hvaljen potez organizacija i osnivanje splitskoga kazališta lutaka *Pionir* 1945. godine. Vučetić naglašava kako za tek utemeljeno kazalište lutaka piše tekstove i prilagođava narodne pripovijetke s velikom „teatarskom strašću“ (v. Vučetić 1980: 8). U njemu od 1946. do 1947. godine djeluje kao voditelj i redatelj. Dramatizirao je za lutkarske predstave Andersenovu priču *Careve nove haljine* te pripovijetku *Ali-baba i četrdeset hajduka iz Tisuću i jedne noći*. U tome je razdoblju i honorarno pjevač u splitskoj Operi. Baritonske uloge imao je u sljedećim operama: Simo u operi *Ero s onog svijeta*, Escamilo u predstavi *Carmen*, Cesare u *Tosci* i drugim (v. Bošković 2023).

U Narodnom će kazalištu *Ivan Zajc* u Rijeci Božić obnašati funkciju glavnoga tajnika 1947. i 1948. godine. Ulogu direktora drame HNK-a u Zagrebu obnaša od 1952. do 1954. godine (v. Hrvatski biografski leksikon). Intendant je HNK-a u Zagrebu od 1965. do 1969. godine. U tome razdoblju obnavlja se zgrada Hrvatskoga narodnoga kazališta čime Božićevo

⁹ *Agitprop* ili punim nazivom *Odjeljenje za agitaciju i propagandu* bio je jedan od odjela Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije (CK KPJ), formirano u Drugom svjetskom ratu. Predstavljao je vrhovno tijelo koje je djelovalo u svrhu kontrole, odobravanja i usmjeravanja cjelokupnog kulturnog i intelektualnog stvaralaštva u FNRJ prema ideološko-političkim direktivama CK KPJ: "(...) danas agitacija i propaganda ima ogroman značaj za obezbeđenje provođenja partijske linije u život i u rukama naših partijskih i propagandnih ustanova mora da se – posredno ili neposredno – koncentriše čitav narodni, politički, kulturni, prosvetni pa i naučni život (...) osnovni zadatak, dakle, sastoji se u tome, da se čitav agitacioni, propagandni, kulturno-prosvetni rad organizuje i ujedini pod rukovodstvom partijskih komiteta. Zato je neophodno potrebno da se stvore aparati i izvrši pravilna raspodela ljudi..." (HDA, CK SKH, *Agitprop*, 1945) (v. Šarić 2015: 39–46).

¹⁰ Više na: <https://gkl-split.hr/o-kazalistu/> (zadnji pristup 30. kolovoza 2024).

mjesto tadašnjega intendanta ostaje trajno urezano u doprinosu svehrvatskoj kazališnoj kulturi (v. Vučetić 1980). Predsjednik je Društva književnika Hrvatske. Prvi puta izabran je 1956. i ponovno tri godine kasnije 1959. godine (v. Bošković 2023). Potpisuje uredništvo časopisa *Kulturni radnik*, *Literatura* i *Književnik*, a jedno je vrijeme bio urednik tjednika *Telegram*. Godinu prije donošenja novoga jugoslavenskoga Ustava, Božić u prvoj polovici 1973. objavljuje članak (raspravu) na dvadeset i osam stranica *Hrvatski književni jezik u svjetlu izmjena Ustava Socijalističke Republike Hrvatske*. Članak je tiskan u Maloj marksističkoj biblioteci Marksističkog centra u Splitu (usp. Bošković 2023: 44) i ovim je radom Božić prije samoga donošenja novoga Ustava otvorio nikad do kraja zatvorena pitanja o književnome / standardnome jeziku Hrvata i hrvatskoga naroda.¹¹

Zadnja dva desetljeća Božićeva života obilježit će članstvo u tadašnjoj Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti – najprije kao izvanredni, a kasnije i kao redoviti član te ugledne institucije. Dopisni je član Srpske akademije nauka i umjetnosti (SANU) od 1968. godine (v. Bošković 2023). Razdoblje Božićeva života između 1952. i 1965. godine obilježit će predan književni rad za koji je tada dvaput nagrađen – godine 1952. nagradom Društva književnika Hrvatske i tri godine kasnije prestižnom NIN-ovom nagradom u Beogradu za roman *Neisplakani*.¹² Simpozij u čast Božićevu kulturnome i književnome radu održan je u Zagrebu 7. studenoga 1989. godine u Društvu književnika Hrvatske. Umro je u Zagrebu 1. kolovoza 1995. u sedamdeset i šestoj godini života, pokopan je na groblju Mirogoj u Zagrebu. Javio se u književnosti (i kulturi) dramom *Most* 1947. godine i to je ujedno i službeni početak njegove plodne književne karijere koja će trajati sljedeću polovicu stoljeća. Jedan je od najplodnijih hrvatskih autora u razdoblju od kraja 2. svjetskoga rata do izlaska Hrvatske iz zajedničke jugoslavenske države pa se u tabličnome prikazu (v. Tablica 1) kronološki donosi Božićevo stvaralaštvo kako slijedi:

Djelo	Mjesto i godina
<i>Most</i> (drama u tri čina / četiri slike)	Zagreb, 1947.
<i>Devet gomolja</i> (drama jednočinka)	Zagreb, 1949.
<i>Povlačenje</i> (drama u četiri čina)	Zagreb, 1949.

¹¹ Ustav (1974) je izglasan godinu dana nakon Božićeva viđenja hrvatskoga književnoga jezika i taj je Ustav ostavio rješavanje jezičnoga (hrvatsko-srpskoga) pitanja na volju republikama i pokrajinama (usp. Bagdasarov 2017: 40).

¹² Uz ove dvije značajne nagrade, Božić je kroz radni vijek ovjenčan nizom nagrada među kojima se ističu: Savezna nagrada za književnost (1949), Orden Republike sa srebrnim vencem za građanske zasluge (1986), Nagrada za književnost Ivana Gorana Kovačića (1976), Nagradu AVNOJ-a (Antifašističkoga vijeća narodnoga oslobođenja Jugoslavije) (1979) godine te Nagrade za životno djelo Vladimir Nazor (1986) (v. Bošković 2023).

<i>Povlačenje</i> (drama u pet činova)	Beograd, 1950.
<i>Povlačenje</i> (drama u četiri čina)	Beograd, 1950.
<i>Devet gomolja</i>	Beograd, 1950.
<i>Drame</i> (<i>Povlačenje</i> , <i>Most</i> , <i>Devet gomolja</i>)	Zagreb, 1950.
<i>Skretnica</i> (drama u četiri čina)	Zagreb, 1950.
<i>Devet gomolja</i>	Sarajevo, 1952.
<i>Kurlani gornji i donji</i>	Zagreb, 1952.
<i>Novele</i> (<i>Papuča</i> , <i>Kipić</i> , <i>Sastanak</i> , <i>Šetnja</i>)	Zagreb, 1953.
<i>Povlačenje</i> (prev. na mađarski)	Novi Sad, 1953.
<i>Kurlani gornji i donji</i>	Zagreb, 1954.
<i>Neisplakani</i>	Zagreb, 1955.
<i>Kurlani</i> (prev. na slovenski)	Ljubljana, 1956.
<i>Neisplakani</i> (prev. na bugarski)	Sofija, 1957.
<i>Ljuljaška u tužnoj vrbi</i>	Beograd, 1957.
<i>Ljuljačka u tužnoj vrbi</i> (radio-drama)	Zagreb, 1958.
<i>Neisplakani</i>	Sarajevo, 1958.
<i>Kurlani, gornji i donji</i>	Beograd, 1958.
<i>Svilene papuče</i>	Zagreb, 1959.
<i>Kurlani, gornji i donji</i> (prev. na ruski)	Moskva, 1959.
<i>Drame</i> (<i>Povlačenje</i> , <i>Ljuljačka u tužnoj vrbi</i> , <i>Svilene papuče</i>)	Zagreb, 1960.
<i>Kurlani</i> (prev. na poljski)	Varšava, 1960.
<i>Pravednik</i> (radio-drama)	Zagreb, 1961.
<i>Kurlani</i> (prev. na engleski)	London, 1962.
<i>Kurlani gornji i donji</i> (prev. na albanski)	Priština, 1963.
<i>Kurlani</i> (prev. na mađarski)	Novi Sad, 1964.
<i>Ljuljačka u tužnoj vrbi</i> (prev. na slovački)	Bratislava, 1964.
<i>Drame</i> (<i>Povlačenje</i> , <i>Ljuljačka u tužnoj vrbi</i> , <i>Pravednik</i>)	Zagreb, 1968.
<i>Neisplakani</i>	Beograd, 1969.
<i>Kurlani</i>	Zagreb, 1969.
<i>Kurlani gornji i donji</i>	Zagreb, 1970.
<i>Neisplakani</i>	Zagreb, 1970.
<i>Pripovijesti</i>	Zagreb, 1970.

(Svilene papuče, Djevojka i hrast, Kipić, Znamenja, Šetnja, Tko je koga vodio?)	
<i>Drame</i> (Devet gomolja, Povlačenje, Skretnica, Ljuljačka u tužnoj vrbi, Pravednik)	Zagreb, 1970.
Džepna knjiga (Svilene papuče, Djevojka i hrast)	Beograd, 1973.
<i>Hrvatski književni jezik u svjetlu izmjena Ustava SR Hrvatske.</i>	Split, 1973.
<i>Kurlani</i>	Trst, 1973.
<i>Kurlani gornji i donji</i>	Zagreb, 1974.
<i>Kurlani gornji i donji</i>	Zagreb, 1974.
<i>Zapisi usputni</i>	Split, 1975.
<i>Djevojka i hrast i druge priče</i> (Svilene papuče, Djevojka i hrast, Kipić, Znamenja, Šetnja, Tko je koga vodio, Dim, Pjevač, Ivan i gospođa)	Zagreb, 1975.
<i>Kurlani gornji i donji</i>	Zagreb, 1975.
<i>Colonnello</i>	Zagreb, 1975.
<i>Bomba</i>	Zagreb, 1976.
<i>Kurlani</i>	Skopje, 1976.
<i>Kurlani</i>	Ljubljana, 1976.
<i>Colonnello</i> (prev. na poljski)	Varšava, 1978.
<i>Aktuelni tokovi kulture i stvaralaštva u Hrvatskoj</i> (suautori: M. Bošnjak i D. Grubiša)	Beograd, 1979.
<i>Izabrana djela</i> (Kurlani, Colonnello, Pripovijetke, Pravednik)	Zagreb, 1980.
<i>Bomba</i> (prev. na poljski)	Lodz, 1980.
<i>Tijela i duhovi</i>	Zagreb, 1981.
<i>Colonnello i Bomba</i> (prev. ukrajinski)	Kijev, 1984.
<i>Kurlani gornji i donji</i>	Zagreb, 1985.
<i>Neisplakani</i>	Zagreb, 1985.
<i>Tijela i duhovi</i>	Zagreb, 1985.
<i>Pripovijesti</i> (Svilene papuče, Djevojka i hrast, Kipić, Znamenja, Šetnja, Tko je koga vodio, Pjevač, Ivan i gospođa, Šahovska studija, Plovidba, Sreća)	Zagreb, 1985.
<i>Drame</i>	Zagreb, 1985.

(Povlačenje, Ljuljačka u tužnoj vrbi, Pravednik, Bubnjevi [radio-drama])	
<i>Colonnello, Bomba</i>	Zagreb, 1985.
<i>Kurlani</i>	Zagreb, 1989.
<i>Neisplakani</i>	Zagreb, 1989.
<i>Tijela i duhovi</i>	Zagreb, 1989.
<i>Slavuji i šišmiši</i>	Zagreb, 1990.
<i>Žeravice i ugarci</i> ¹³	Zagreb, 1998.
<i>Kurlani Gornji i Donji</i>	Zagreb, 2004.
<i>Svilene papuče</i>	Beograd, 2011.
<i>Znamenja – Izbor iz proze</i> (Svilene papuče, Djevojka i hrast, Kipić, Znamenja)	Zagreb, 2019.

Tablica 1. *Popis tiskanih djela Mirka Božića (1947 – 2019)*

Božića se dalje u radu promatra isključivo kao književnika i filmsko-televizijskoga scenaristu. Njegov društveni i politički angažman nije dalje predmetom bavljenja, ali je taj dio njegovoga života bilo važno ranije istaknuti kako bi se pojasnila širina njegovih svekolikih interesa. Naime, još od vremena kada je bio polaznik sinjske realne gimnazije pa do kraja osamdesetih Božić je javni radnik i kao takav bit će prisutan u hrvatskome društvenome prostoru – urednik, voditelj, intendant, predsjednik društava, a prije svega književnik. A djela koja je stvorio nisu tek obična ilustracija života već su ta djela „interpretacija sudbina, trajni osjećaji, ne bez sjete, ne bez njihove mukotrpnosti i nikako ne bez humoriz(a)ma u toj interpretaciji sudbina“ (usp. Vučetić 1980: 12). Posebno u djelima iz njegova opusa izdvojenima dalje kao središnji predmet istraživanja u radu – romanesknoj *Trilogiji o Kurlanima* (1952)¹⁴ te TV drami (kasnije desetodijelnoj TV seriji) *Čovik i po* (1974). Prije same analize jezičnoga krajolika u tim dvama izabranim ostvarenjima ukratko dalje slijedi kratak popis Božićevoga umjetničkoga rada preuzet većim dijelom iz recentnoga izdanja o Mirko Božiću, iz *Ljetopisa* (2023: 40–46) uvrštenoga u knjiškome nizu *Mirko Božić: Izabrana djela I* i *Mirko Božić: Izabrana djela II* priređivača Ivana Boškovića. Teško je ukratko opisati (i popisati) Božićevu književnu i

¹³ Knjiga pripremljena za tisak nikada nije tiskana. Jedini primjerak čuva se u obiteljskoj ostavštini Božić.

¹⁴ *Trilogiju o Kurlanima* čine romani *Kurlani, gornji i donji* (1952), *Neisplakani* (1955) te *Tijela i duhovi* (1981). Valja ih danas promatrati i uzimati u predmet istraživanja kao jedinstveno djelo (v. Šicel 1990; Nemeč 2003; Pavletić 2006). Kurlanska se trilogija stoga na brojnim mjestima bilježi velikim početnim slovom uz godinu 1952. kada se pojavljuje prvi dio *Trilogije* – roman *Kurlani gornji i donji*.

filmsko-televizijsku ostavštinu.¹⁵ Od pojavljivanja na kulturnoj i književnoj sceni do kraja osamdesetih kada se povlači iz javnoga i književnoga života proći će gotovo pola stoljeća. Sve je krenulo 1952. godine kada zagrebačko *Izdavačko poduzeće Mladost* u ediciji *Suvremeni pisci* objavljuje roman *Kurlani gornji i donji*. Iste godine Božića za taj roman nagrađuje *Društvo književnika Hrvatske*. Godinu kasnije Božić predstavlja i svoju vještinu pisanja pripovijetki. Objavljuje 1953. godine u izdanju *Srpskoga kulturnog društva Prosvjeta* u Zagrebu *Novele*, a koje su *Papuča, Kipić, Sastanak, Šetnja* (Bošković 2023). Nastavlja se baviti psihološkom problematikom. Najavljuju te pripovijetke (novele) i prije njih roman jedinstvenost njegova književnoga izričaja koji se danas ogleda „u izobilju neologizama i konciznom stilu osjetna satirična akcenta“ (v. Nemeč 2000). Izdvaja se *Kipić* jer je na njezinim temeljima 1976. napravljena opera *Moć sudbine* za koju Dejan Miladinović piše libreto. Praizvedba je bila 6. veljače 1977. godine u Beogradu. Četiri godine ranije (1972) snimljena je i TV drama *Kipić* s Franjom Majetićem u glavnoj ulozi. Zanimljivo je uz *Kipić* istaknuti novelu *Djevojka i hrast*. Prvi je put tiskana u antologiji *Suvremena hrvatska novela* 1971. godine. Petnaestak godina ranije snimljen je prema Božićevu scenariju igrani film *Djevojka i hrast* (1955)¹⁶ i to će biti prvo scenarističko pojavljivanje Božića kasnije potvrđenoga i kroz niz drugih filmsko-televizijskih uprizorenja njegovih rukopisa. Pedesete će godine prošloga stoljeća biti desetljeće možda najvažnije za današnje promatranje Božićeva rada. U tome je desetljeću objavio najznačajniji roman, tiskane su tada njegove najuspješnije drame, ali su te pedesete i vrijeme rađanja televizije (1956) te vrijeme Božićevih djela koja se prevode na strane jezike.¹⁷ Prema dostupnoj bazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu te su pedesete iznjedrile sljedeće Božićeve književne uratke i stoga se izdvojeno iz ranije tablice (v. Tablica 1.) još jednom donose u nastavku:

1950. *Devet gomolja*; Beograd : Novo pokolenje, 57 str.

1950. *Povlačenje*: drama u pet činova, Beograd : Prosveta, 83 str.

¹⁵ Najnoviju Božićevu bibliografiju 2023. izradio je Ivan Bošković. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu sadrži dio Božićeve bibliografije, v. http://bibliografija.nsk.hr/hrb/HRB12/glavni_niz.html (2.9.24.).

¹⁶ *Djevojka i hrast* (1955) jugoslavenski je crno-bijeli igrani film u režiji Kreše Golika prema scenariju Mirka Božića. Žanrovski je to drama smještena u zabačene dijelove Dalmatinske zagore. Glavna je junakinja djevojka Smilja (tumači je Tamara Miletić), zaljubljena u mladića Ivana (tumači ga Andrej Kurant). Ta njezina zaljubljenost izaziva bijes i ljubomoru njezina polubrata Josipa (tumači ga Ljuba Tadić). Taj je film i danas zanimljiv po fotografiji Franje Vodopivca čime se ubraja među najbolja ostvarenja tadašnje jugoslavenske kinematografije (v. Pavičić 2017). Zagreb Film iste godine snima kratku verziju toga filma.

¹⁷ Drama *Povlačenje* 1953. je tiskana u bugarskome prijevodu, godinu dana nakon izdanja *Kurlana* (1952).

1950. *Skretnica* (drama u četiri čina), Zagreb : Savez kulturno-prosvjetnih društava Hrvatske, 74 str.
1952. *Kurlani, gornji i donji*, Zagreb : Mladost, 337 str.
1952. *Devet gomolja*, Sarajevo : izd. Omladinske knjižare, 599–603
1953. *Novele* [pogovor S. P.], Zagreb : Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, 151 str.
1953. *Visszavonulas* (drama negy felvonasban) / irta Mirko Bozsics; ford. Levay Endre. - Ujvidek : Testveriseg-egyseg konyvkiadovallalat, 79 str. (prijevod djela *Povlačenje* na mađarski jezik).
1954. *Kurlani Gornji i Donji*, Zagreb : Zora, 266 str.
1955. *Neisplakani* [predgovor Augustin Stipčević], Zagreb : Zora, 437 str.
1956. *Kurlani* [prev. Tone Potokar]. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 348 str. (prijevod djela *Kurlani gornji i donji* na slovenski jezik).
1957. *Ljuljaška u tužnoj vrbi*, Beograd : Nolit, 103 str.
1957. *S'lzi neisplakani* (prev. ot s'rboh'rvatski Sijka Račeva). Sofija : Narodna kultura, 433 str. (prijevod djela *Neisplakani* na bugarski jezik).
1958. *Kurlani, Gornji i Donji* [pogovor Vlatko Pavletić]. Beograd : Prosveta, 350 str.
1958. *Neisplakani*, Sarajevo : izd. Narodna prosvjeta, 441 str.
1959. *Drame*, Zagreb : Novo pokoljenje, 174 str.
1959. *Kurlany, verhnie i nižnie* (perevod s serbohrvatskogo T. Popova i A. Romanenko). Moskva : Izdatel'stvo inostrannoj literatury, 273 str. (prijevod djela *Kurlani, gornji i donji* na ruski jezik).
1959. *Povlačenje* (drama u 4 čina) [pogovor O. M.]. Beograd : Stožer – Kulturno-prosvetno veće Jugoslavije, 95 str.
1959. *Svilene papuče*, Zagreb : Naprijed, 195 str.
1960. *Ród Kurlanów* (tłum. M. Krukowska). Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 319 str. (prijevod djela *Kurlani gornji i donji* na poljski jezik).

Početak će šezdesetih obilježiti drama *Pravednik* (1960). U njoj Božić detaljno proučava problem glavnoga lika čiju sudbinu određuje rat i ratne nedaće u kojima se osobno bori moralnom odgovornošću. Praizvedba tročinke *Pravednik ili kolo oko stare fontane* bila je u Hrvatskom narodnom kazalištu u režiji Dine Radojevića 26. veljače 1961. godine. U Koprivnici je 1961. godine povodom obilježavanja Međunarodnoga praznika rada (Prvoga maja) tamošnje Narodno sveučilište u suorganizaciji s varaždinskim kazalištem *August*

Cesarec upriličilo premijeru Božićeva *Pravednika*. Te je godine drama *Pravednik* uvrštena u knjigu *Život pod reflektorima: 7 suvremenih drama i komedija*.¹⁸ Važnost je ove drame i ta što je to prvi Božićev tekst prerađen za radijsko izvođenje. Frane Adum je priređivač i kao radijska drama prvi je put izvedena 1964. Etički problemi i psihološke borbe likova tematske su okosnice i ranijih Božićevih drama. Nešto prije *Pravednika* beogradski Nolit tiska (ćirilичko) izdanje drame *Ljuljaška u tužnoj vrbi* (1957), godinu dana nakon njezine praizvedbe u Zagrebu.¹⁹ Kako je već ranije i istaknuto, pedesete su uistinu bile godine Božićevoga najplodnijega rada, a koje zaključuje romanom *Svilene papuče* (1959). U tome romanu, kako Nemeć istiće, „autor se odmiće od erotske problematike i psihologije muško-ženskih odnosa, a priču smješta u urbani prostor Rijeke i u umjetničku sredinu prvih poratnih godina“ (usp. Nemeć 2003: 71). Sedamdesetih se godina Božićevo stvaralaštvo ogledava kroz zanimljivu proznu duologiju iz partizanskoga ratovanja – romane *Colonnello* (1975) i *Bomba* (1976) koji su nastali na temelju scenarija TV-serije *Čovik i po* (1974).

Nakon duže pauze, Božić se, oslanjajući se na raniji roman *Svilene papuče* javlja svojim zadnjim romanom *Slavuji i šišmiši* (1990) kojim zatvara plodan skoro polustoljetni stvaralački krug.

Razumjeti Božićeve ljude, mjesta i događaje okupljene u njegovome svekolikome umjetničkome stvaralaštvu nemoguće je ukoliko se ne sagleda cjelokupan autorov (radni) život tih desetljeća. Osim što je bio samostalan književnik, bio je urednik časopisa *Kulturni radnik* (1958), časopisa *Literatura* (1958), a dvije će sljedeće godine (1959 i 1960) uređivati časopis *Književnik*. Od 1960. do 1965. urednik je u tjedniku *Telegram*. Od brojnih se njegovih članaka i eseja u *Telegramu* izdvajaju i traže svoje današnje vrednovanje jedanaest putopisnih eseja *Zapisi s puta u Moskvu: Lenjingrad – Irkutsk – Bratsk – Kijev*. Izlazili su od 20. srpnja do 5. listopada 1962. godine. Uz sve ove angažmane, stvaralaštvo i rad Božić se kritičkim člancima, najčešće usmjerenima prema kulturološkoj problematiki tadašnjega socijalističkoga društva, pojavljuje kao autor u nizu časopisa i publikacija, od kojih su samo neki: *Vjesnik*, *Naše teme*, *Forum*, *Kaj*, *Dometi*, *Zadarska revija*, *Hvarska konferencija*, *Oko*, *Delo* i dr. Većinu će kasnijih književnih radova kao prvo izdanje objaviti

¹⁸ Urednici su Slavko Batušić, Vlatko Pavletić i Mladen Škiljan. Na skoro pet stotina stranica uvršteni su te 1961. dramski autori, uz Božića i njegovu dramu *Pravednik*, Pero Budak s dramom *Tišina! Snimamo*, Vladan Desnica s dramom *Ljestve Jakovljeve*, Fadil Hadžić s dramom *Hotel za ludake*, Ivica Ivanac s dramom *Odmor za umorne jahače*, Marijan Matković s dramom *Ahilova baština* te Duško Roksanđić i njegova drama *Eho-60*. Izdavač je NIP Zagreb.

¹⁹ Prvo je izdanje beogradsko, a sva ostala izdanja zagrebačka i s promjenom u naslovu *Ljuljaška u tužnoj vrbi*, a ne kao u prvome izdanju *Ljuljaška u tužnoj vrbi*.

u časopisima. Tako u *Forumu* (br. 7–8) 1969. izlazi *Legenda o djevojci i hrastu*²⁰ i kasnije romani *Colonnello* (br. 4–5, 1975), *Bomba* (br. 7–8, 1976) i *Tijela i duhovi* (br. 12, 1980). Za kratku će priču biti više puta ovjenčan nagradom Večernjega lista – za *Znamenje* (1967), *Sreću* (1978), *Dim* (1980) i za *Zid* (1987). Tvorac je i nekoliko radio-drama (*Ljuljačka u tužnoj vrbi*, *Pravednik*, *Bubnjevi*) za koje biva i nagrađen.²¹ Prevođen na desetke europskih jezika (albanski, bugarski, engleski, esperanto, finski, mađarski, makedonski, nizozemski, njemački, poljski, rumunjski, ruski, slovački, slovenski, talijanski) do danas ostaje jedan od najvažnijih predstavnika ne samo književnosti, već cjelokupne hrvatske kulture jugoslavenskoga (prostora i) vremena. Dramatičar, romanopisac, esejist, književni urednik, novinar, a istodobno angažiran političar i snažna figura (jugoslavenskoga) društveno-kulturnoga prostora od poslijeratnih pedesetih do kraja osamdesetih prošloga stoljeća zanimljiva je i intrigantna osobnost danas. Dalje se u radu izdvaja Božićev jezični krajolik promatran u dvama ostvarenjima – u romanu *Kurlani* i TV-seriji *Čovik i po* s ciljem uklapanja jezika (najznačajnijih) Božićevih ostvarenja u koncepte za lingvističke opise (svehrvatskoga) jezičnoga krajolika (usp. Landry i Bourhis 1997; Bachaus 2007; Blommaert 2013).

²⁰ Integralan tekst novele *Legenda o djevojci i hrastu* objavljen je 1969. u *Forumu* (časopisu Odjela za suvremenu književnost JAZU, br. 7–8, str. 66–93). O toj je noveli zanimljiva studija uvrštena 2018. u uredničku knjigu *Krunoslav Pranjić: Izabrani stilistički opisi* (ur. Đurđica Gavranović Porobija). Naime, stilistička analiza „pojačajne izražajnosti“ Božićeve novele *Legenda o djevojci i hrastu* (posebno imenički i glagolski neologizmi i ekspresivi) potvrdila je (jezičnu i stilsku) izražajnost utemeljenu „u pučkoj, ruralnoj štokavštini te kao takva ukrštava područja jezikoslovlja i sociologijske pripadnosti likova koji se u noveli opisuju“ (usp. 2018: 11).

²¹ Na natječaju 1963. tadašnje Radio-televizije Zagreb prvu nagradu odnosi Božićeva radio-drama *Bubnjevi*. Izvođena je više puta od 1964. te nekoliko desetljeća kasnije uvrštena u *Antologiju hrvatske radiodrame* (2000) priređivača Nikole Vončine.

3. Metodološki i teorijski pristupi jeziku književne i filmsko-televizijske ostavštine

Lingvistički pojam jezični krajolik (eng. linguistic landscape) prvi su put prije skoro tri desetljeća uveli američki antropolozi kulture Landry i Bourhis (1997). Od tada je u brojnim znanstvenim radovima taj pojam u uporabi i danas se gotovo ustalio s nizom prijevodnih inačica od izvornoga engleskoga *linguistic landscape*. Na hrvatskome se jeziku ustalio oblik jezični krajolik (v. Grbavac 2012). Radovi iz područja jezičnoga krajolika pripadaju uglavnom području lingvistike i najčešće su rezultati istraživanja jezičnoga prostora svjetskih (ponajprije) gradskih naseljenih sredina (usp. Ben-Rafael i sur. 2006; Reh 2004; Huebner 2006 i dr.). Pojavljivanje će dvaju radova iz područja jezičnoga krajolika – prvi je onaj Cenoz i Gortera iz 2006. i godinu kasnije rad Bachausa (2007) otvoriti sociolingvističko područje jezičnoga krajolika za opise brojnih naseljenih površina svijeta i danas gotovo da nema većega grada koji nije zastupljen i opisan prema smjernicama i metodologiji za istraživanja jezičnoga krajolika (usp. Grbavac 2013).

Jezični krajolik se u (soci)lingvističkim istraživanjima određuje kao jedan od načina promatranja i proučavanja jezika u zaokruženome javnome prostoru. Zaokruženi ili pak omeđeni geografski (javni) prostor promatra se kao potencijal u kojemu je moguće tražiti odgovore na višeslojna jezična i društvena pitanja (usp. Bošković Stulli, 1967: 304), na pitanja o vitalnosti / vitalitetu jezika i jezikā u promatranome krajoliku, na pitanja o međusobnim odnosima socio- i etno- skupina unutar kojih se prožima višeslojna jezična (i govorna) stvarnost (usp. Blommaert 2013). Promatranje je identiteta (i originalnosti) pojedinoga jezičnoga krajolika posebno istraživački izazovno na prostorima različitoga etnolingvističkoga i socijalnoga sastava (ali i različitih kulturoloških sukoba). Za potrebe se rada grad Sinj i njegov okolni prostor (Cetinska krajina) pokazao pogodnim za provedbu istraživanja. Izabrana građa za ljude, mjesta i događaje grada Sinja i Cetinske krajine, a koji se uklapaju u lingvistički koncept jezičnoga krajolika, ostvarenja su hrvatskoga književnika i scenariste Mirka Božića – roman *Kurlani* (1952) i TV-serija *Čovik i po* (1974).

Božićev jezik proznoga djela *Kurlani* i govor u TV-seriji *Čovik i po* dalje se smještaju u odnos/-e prema krajoliku koji je u podlozi toga jezika u romanu, odnosno govora u seriji. Jezična je djelatnost potvrđena kao najvidljiviji oblik ljudske komunikacije u kojoj se koristi sustav jezičnih znakova (usp. Škiljan 1980: 12). Cilj je dakle dalje izdvajanjem

izabranih sadržaja iz dvaju Božićevih ostvarenja predstaviti funkcioniranje jezičnih (u *Kurlanima*) i govornih (u *Čoviku i po*) znakova iz krajolika / u krajoliku koji je grad Sinj i Cetinska krajina. Na planu sadržaja i na planu izraza izdvojeni dijelovi jezičnih / govornih ostvarenja potvrđuju se se kao poticajna baza u lingvističkome okviru jezičnoga krajolika.

4. Motivacijsko-stvaralački impulsi u jeziku izabranoga korpusa

Povijesni i arheološki podatci²² o postanku i povijesti grada Sinja i naseljavanju okolnoga prostora Cetinske krajine potvrđuju da su Delmati starosjedilačka plemena na ovome nemorskome srednjodalmatinskome prostoru. Početkom 7. stoljeća prostor naseljavaju Hrvati iz Bijele Hrvatske (s obala poljske rijeke Wistule). Arheološki nalazi iz 7. i 9. stoljeća dokazuju da su kršćanstvo donijeli Franci i Franačka država. Prve države, hrvatske kneževine i kasnije kraljevine, nastale su u razdoblju kada je Sinj bio sjedište Cetinske županije. U to je vrijeme Sinj bio utvrđeni grad. Jačanjem moći knezova nastaje negdje iza 11. stoljeća Cetinska kneževina u vlasništvu knezova Šubića, a od 1345. u posjedu knezova Nelipića. Usprkos brojnim osvajanjima, Osmanlije su u siječnju 1513. željeli osvojiti Sinj, ali se on obranio zahvaljujući prirodnoj prepreci – rijeci Cetini. Iste će godine Sinj ipak pasti u ruke osmanlijske vlasti i dolazi stoljeće i po sinjske prošlosti u rukama osmanlijskih osvajača. Dana 25. rujna 1686. sinjsku tvrđavu zauzima mletački providur Girolamo Cornaro (1632–1690) i sljedećih stotinjak godina Sinj i njegova okolica dio su mletačkoga imperija u ovome nemorskome dijelu središnjega dijela Dalmacije. Osmanlije će u više navrata pokušati ponovno osvojiti Sinj, ali događaji iz sredine kolovoza 1715. ispisuju najvažniji trenutak bogate sinjske prošlosti – Osmanlije definitivno odustaju od zauzimanja Sinja i do danas je živo vjerovanje kako je Čudotvorna Gospa Sinjska spasila Sinjane u zadnjemu osmanlijskome pohodu. U ovome će razdoblju (1686–1715) u Sinj i njegov okolni prostor doseliti novo stanovništvo s današnjega prostora Bosne i Hercegovine (najviše s prostora oko današnjih gradova Livna i Tomislavgrada) (usp. Vrgoč 2009: 66–78). Do 1797. godine Sinj je s doseljenim i starosjedilačkim stanovništvom pod upravom mletačkog providura i to je vrijeme formiranja urbanih cjelina grada važnih danas za razumijevanje književno-umjetničkoga prostora u Božićevim promatranim djelima. Nakon toga dolazi pod prvu austrijsku vlast pa kratko pod vlast Francuza (1806–1812). Nakon toga dolazi vrijeme druge austrijske uprave do 1918., zatim Kraljevina SHS, Kraljevina Jugoslavija, NDH, talijanska okupacija, zajednička jugoslavenska država (1945–1990). Početak će devedesetih grad Sinj i Cetinska krajina proživjeti kroz teško razdoblje Domovinskoga rata (1991–1995) i konačno od sredine devedesetih prošloga stoljeća Sinj i

²² V. <<https://www.visitsinj.hr/hr/vodic/sinj/povijest>>.

njegov okolni prostor jezično i kulturno dio su slobodnoga i suverenoga hrvatskoga prostora središnjega dijela nemorske Dalmacije.

Dinamična prošlost Sinja i okolnoga prostora, geografski označenoga kao Cetinska krajina, motivirala je u ovome radu istraživanje jezika i kulture ovoga prostora. Najbolji se za prikaz toga prostora i jezično-kulturnih odlika unutar njega potvrdio ciljano izdvojeni korpus književnih i filmsko-televizijskih ostvarenja rođenoga Sinjanina Mirka Božića. Za *Izabrana djela Mirka Božića* (1980) u ediciji Pet stoljeća hrvatske književnosti (knj. 147) književni povjesničar i priređivač ovoga izdanja Šime Vučetić (1909–1987) uvrstio je u predgovor (1980: 7–29) dijelove intervjua koji je za tjednik Telegram vodio s Božićem književni teoretičar i kritičar Vlatko Pavletić (1930–2007).²³ Na Pavletićev upit otkud motivacija za stvaranje, Božić je tada dao jednoznačan i nedvosmislen odgovor otkud ti, kako ih u tome razgovoru naziva, motivacijsko-stvaralački impulsi najprije za jezično-kulturno kreiranje Kurlana potom i za kreiranje ostalih djela. Inspiracijski čin potaknut je „dvama impulsima“ koji Božić izdvaja – egzistencijalni nemir i osjećaj materinske riječi. Božić se posebno osvrće na taj drugi impuls materin(sk)e riči kojoj dodaje kao dodatnu motivaciju i „razumijevanje sve one tragičnosti bijednoga i mukotrpnoga života seljaka u Cetinskoj krajini.“ Iz toga je za objašnjenje jezičnoga krajolika korištena Božićeva autodeskripcija motivacije (pokretačkoga impulsa) njegova stvaralaštva, a koji je: (1) materinska riječ²⁴ i (2) ljudi Sinja i Cetinske krajine.

Pokretački se impulsi materinske riječi i ljudi Cetinske krajine vezuju za Božićev rodni kraj čime se potvrđuje prostor i vrijeme odrastanja (djetinjstvo) kao snažno ugrađeni pečat koji se kasnije stalno vadi i ogleda i u stvaralaštvu drugih autora.²⁵ U tome je smislu kod mnogih autora djetinjstvo i odrastanje nepresušan izvor inspiracije kojemu se tijekom života (i stvaralačkoga procesa) neprestano vraćaju. S namjerom boljega razumijevanja pisca i njegovog umjetničkog opusa dobro je upoznati se s prostorom i vremenom u kojemu odrastaju i nerijetko kasnije djeluju.²⁶

²³ Intervju je napravljen za tadašnji tjednik Telegram i prvi su put dijelovi toga intervjua tiskani desetljeće ranije, godine 1970. u Odabranim djelima hrvatskih pisaca, s. 245–255.

²⁴ Dubravko Jelčić (1997; 2004) za razumijevanje Božićeva opusa ističe jezik i izraz „koji je nagonski elementaran, stvoren za rustikalne teme dalmatinskoga kamenjara, grubu kurlansku psihologiju i sirovi folklorizam“. Božićeve su pak rečenice „žilave i sazdate inventivnom koncentracijom od gustih metafora, polifoničnih riječi i ekspresivnih neologizama.“

²⁵ Za širi prostor razumijevanja Cetinske krajine puno prije Božića primjerice u književnim ostvarenjima Dinka Šimunovića (1873–1933).

²⁶ Ivan Bošković, prije Božića, a nakon Šimunovića, za grad Sinj i Cetinsku krajinu u književnim tekstovima izdvaja franjevačkoga svećenika fra Ivana Markovića i njegovu knjigu *Sinj i njegovo slavlje* (1898) i navodi „da književnost na svoj način i svojim sredstvima (itekako) može pripomoći konstituiranju identiteta sredine, a time i duhovne memorije naroda (...)“ (usp. Bošković 2015: 138).

O prostoru i vremenu u kojemu Božić odrasta Vučetić piše: „Božić se razvijao u vrijeme kraljevine SHS i monarhofašističke Jugoslavije, u sjenama maloga zagorsko-dalmatinskoga centra, tada povećega vojnog garnizona uz samostan franjevac i crkvu posvećenu Gospi Sinjskoj“ (v. Vučetić, 1980: 7). Ljudi pak iz obližnjih sela koji gravitiraju gradu Sinju, s prostora su Cetinske krajine i u stalnome su odnosu (kontakta, doticaju) s gradom. Od najranijega djetinjstva Božić je osjetio ta prožimanja relacije seosko (ne seljačko!) – gradsko (ne građansko!). Razumijevanje tih odnosa, ispreplitanja, ponekad teško razumljivih situacija i nerijetko zamršenih uloga daju na uvid taj drugi Božićev impuls – ljude Sinja i Cetinske krajine vidljive i objašnjene i u *Kurlanima* i *Čoviku i po*. Vučetić Božićeva inzistiranja na oslikavanju ljudi Sinja i Cetinske krajine opisuje tako što ističe da je rođenjem u Sinju „mogao tako dobro, već rano uočiti stanje svoga sloja i način kako se iz te sredine gledalo na plebejsko-narodnu podlogu, osobito na selo i krajinu, na tu kurlansku drevnu stvarnost“ (usp. Vučetić 1980: 7).

Vučetićeve predgovor poslužio je kao „stvaralački okidač“ dalje u radu jer su tamo jasno opisani motivacijski momenti, već spomenuta materinska riječ i ljudi Sinja i Cetinske krajine. Međutim nužno je naglasiti, a što se također ogleda u stvaralaštvu, da su na Božićev stvaralački svjetonazor odrazili i odražavali i: (1) utjecaji republikanskih i revolucionarnodemokratskih, slobodarskih ideja samoga grada Sinja i srodnih kretanja u zemlji i u svijetu, (2) okolnosti i nedaće okupacije za vrijeme 2. svjetskoga rata, (3) pojava narodnooslobodilačkog pokreta i borbe u Sinju i Cetinskoj krajini, a posebno stradavanje mladeži Prvoga dalmatinski partizanski odreda u ljeto (1941). Kad se svemu ovome doda, kako Vučetić kaže, „njegov osjećaj za dobrotu naslijeđen od majke, osjećaj za analizu i realizam naslijeđen od oca te urođeni raspljeni humanitet – usmjerit će sve to Božić prema peru i njemu svojstvenome spontanome stilu.“ U tome smislu, radi zornosti u tumačenju stvaralačkih impulsa, u radu se dalje donose pronađeni „pokretački impulsi“ (materinska riječ i ljudi Sinja i Cetinske krajine) u ciljano izabranoj građi – romanu iz 1952. i TV-seriji iz 1974.

O promatranoj građi ukratko: *Kurlani* i *Čovik i po*

Kurlani: Jedan od važnijih djela hrvatske prozne književnosti sredine 20. stoljeća objavljen je 1952.²⁷ Autor kroz njega realistično prikazuje život i mentalitet ljudi u Dalmatinskoj zagori, usredotočen na ruralni prostor Cetinske krajine. Radnja prati siromašnu seosku zajednicu tipičnu za srednjodalmatinska zaleđa kroz nekoliko generacija. Prikazom njihovoga svakodnevnoga života Božić istodobno uspješno prikazuje socijalne, ekonomske i političke uvjete koji utječu i oblikuju život u toj seoskoj zajednici. Borba za preživljavanje, siromaštvo, patrijarhalni odnosi, sukobi tradicionalnih vrijednosti s modernim te (ne)snalaženje pojedinca u promjenama koje vrijeme nosi samo su neke od tematskih odrednica koja se protežu kroz roman.

*Kurlani*²⁸ imaju tri dijela – *Karneval*, *Procesija* i *Legenda*. Sva poglavlja prate težak život sukobljene braće iz Gornjih i Donjih Kurlana. Životi im prolaze u mržnji i međusobnome optuživanju. Radnja se komplicira od trenutka kada magarac Sivonja iz Kurlana gornjih počini štetu u vinogradu Kurlana donjih. Dolazi do sudskoga procesa, a Silvestar, predstavnik u sporu Donjih Kurlana, pokreće parnicu na sinjskome sudu protiv Gornjih Kurlana. Uz tu priču paralelno se odvija još nekoliko priča. Prva je ona o životnoj drami mlade djevojke Gare koja zatrudni s nekim Bosancem pa je stariji članovi obiteljske zajednice pokušavaju udati za lokalnoga albino mladića Bikana. Tu je također utkana i priča o Filipu i njegovoj ženi nerotkinji Anđeliji (koja najprije rodi mrtvo dijete, a zatim i zdravoga sina). Pomaže joj pri porodu mlada udovica Perka u koju se zaljubljuje Filip. Nedugo zatim Perka zatrudni s Filipom. Kroz ove oslikane životne priče utkane u prvi dio *Kurlana* održava se u drugome dijelu velika procesija u čast sinjskoj zaštinici Velikoj Gospi. Zavjete svojoj zaštitnici odlaze ispuniti Anđelija (moliti Gospu da joj da još poroda) i Perka (tražiti oprost za grijeh počinjen s Filipom). Procesija u kojoj se pronosi Gospina čudotvorna slika pretvara se u masovnu histeriju ljudi koji čekaju hoće li Gospa sa slike proplakati ili se nasmijati (što će odrediti kakva će budućnost biti). U procesijskome metežu nesretna Perka ostaje bez djeteta koje joj ispada iz ruku i biva zgaženo u toj masi.

²⁷ *Kurlani* će kasnijih godina „prerasti“ u *Trilogiju o Kurlanima* sastavljenu od romana *Kurlani, gornji i donji* (1952.), *Neisplakani* (1955.) i *Tijela i duhovi* (1981.). Za potrebe se istraživanja u radu analizira samo prvi dio *Trilogije*, onaj iz 1952. sastavljen od triju zasebnih dijelova – *Karneval*, *Procesija* i *Legenda*.

²⁸ Korišteno je izdanje romana *Kurlani* uvršteno u *Izabrana djela Mirka Božića* u Pet stoljeća hrvatske književnosti (knj. 147; str. 39–286) iz 1980. (ur. Ive Frangeš; prir. Šime Vučetić).

Posljednji, treći dio, naslovljen je *Legenda* i tematizira podrijetlo i čuda koja se već stoljećima pripisuju čudotvornoj slici Gospe Sinjske.

Čovik i po: Hrvatski film iz 1974. Scenarij potpisuje Mirko Božić, hrvatski redatelj Obrad Gluščević režiju. Slično kao i u romanu *Kurlani* i u filmu²⁹ se radnja fokusira na život i običaje ljudi Dalmatinske zagore. Božić, uz film *Čovik i po*, potpisuje scenarije ili sudjeluje u stvaranju sljedećih filmskim (i televizijskih) igranih ostvarenja: *Naši ljudi* (1949) (režija: Branko Marjanović; filmska adaptacija Božićeve istoimene drame), *Ne okreći se, sine* (1956) (režija: Branko Bauer; scenarij: Arsen Diklić i Mirko Božić), *Kurlani* (1972) (režija: Joakim Marušić; televizijska adaptacija prema istoimenome romanu), *Ruža* (1972) (režija: Branko Ivanda, filmska adaptacija istoimene Božićeve drame, TV film). U Leksikonu HRT-a (str. 76) *Čovik i po* opisan je kao „humoristična serija emitirana na TVZ-u u osam epizoda 1974. Izdvaja se bogatim oslikavanjem situacija i karaktera koji su se u njima našli igrom sudbine. Scenarij je napisao M. Božić, a režirao D. Marušić. Kamera (kolor) M. Perušina, glazba Đ. Jusić, scenografija D. Jeričević, kostimografija K. Jeričević, montaža B. Jenčik. Uloge su tumačili: Boris Dvornik, Karlo Bulić, Zvonko Lepetić, Mate Ergović, Ante Vican, Vlasta Knezović, Mia Oremović, Vida Jerman, Dino Dvornik. Kasnije je adaptirano iz ranijega filma još nekoliko epizoda tako da se danas *Čovik i po* čuva u arhivu HRT-a kao desetodijelna serija u trajanju svake epizode po 55 minuta“.

TV-serija *Čovik i po* svom je izričajem kategorizirana kao biografsko-humoristična televizijska serija. Prati iz epizode u epizodu život sinjskoga političara Vice Buljana, među Sinjanima upamćenoga kao čovjeka izrazita smisla za humor. Prve epizode prate život i događaje iz života Vice Buljana kao partizanskoga komandanta u 2. svjetskom ratu i kasnije kao poslijeratnoga predstavnika komunističke vlasti u gradu Sinju u tadašnjoj NR Hrvatskoj.

Roman *Kurlani* i TV-serija *Čovik i po* uzimaju se u promatranje tako što se najprije iz romana, potom i iz serije prikazuju izdvojeni jezični elementi, a koji potvrđuju da su (a) materinska riječ i (b) ljudi Sinja te mjesta i događaji iz Cetinske krajine kao Božićevi motivacijsko-stvaralački impulsi iz kojih gradi radnju i na kojima kreira likove.

²⁹ Film je snimljen 1974. Istoimena TV-serija od osam nastavaka prikazivana je širom tadašnje zajedničke jugoslavenske zajednice u prvoj polovici 1975. Ta je serija doživjela svoju proznu adaptaciju i tiskanu inačicu nekoliko godina kasnije u *Sabranim djelima* u poglavlju Colonnello (1980: 295–380).

4.1. Materinska riječ

Povijesni podatci o Sinju i Cetinskoj krajini upućuju i na podrijetlo organskoga govora i jezične elemente u romanu *Kurlani* i TV-seriji *Čovik i po*. Osobito se to transparentno prati na leksičkome planu promatranih djela. Naime, „leksik je najprijemčiviji segment jezika te najlakše i najbrže pada pod različite utjecaje. Druge su jezične razine (fonološka, morfološka, sintaktička i tvorbeni) bitno blaže zahvaćene utjecajem okolnih jezika“ (usp. Udier 2003 : 23). Uz dominaciju lokalnoga govora, a koji je govor Sinja i njegove neposredne okolice, i stranih elemenata u govoru u Božićevu se stvaralaštvu ogleda i ono što Jelčić opisuje kao „Božićevi ekspresivni neologizmi“ (2007: 93). Oni su prisutni u oba promatrana djela i promatraju se kao korpus materinske riječi.³⁰

4.1.1. Kurlani

Božić je stvaranjem priče o *Kurlanima* (kasnije i u TV-seriji *Čovik i po*) postavio sebi zadatak realistički opisati prostor sela srednje Dalmacije i njegov varoški centar Sinj (usp. Malinar 1953: 49–50). Gola jezična materija, način mišljenja i izražavanje sredine zorno prikazuju Božićev rodni kraj i njegovu okolicu. Dijalozi pak u romanu vjerno bilježe prirodan govor – brdskih težaka, poluciviliziranih pridošlica u trgovačku varošicu Sinj, činovnika i inteligencije (uglavnom sastavljene od lokalnoga stanovništva) i stanovnika okolnih sela. Većina međudijaloških dijelova predstavlja slične motive, a koji su čista i jasna saživljenost pripovjedača sa sredinom. Prirodnost se likova ogledava u njihovome govoru i upravo je to taj Božićev jezik ispunjen naturalističkim crtama i surovom neuglađenošću ljudi Cetinske krajine. Prostački izrazi, metafore i hiperbola, afektivnošću nabijen leksik, augmentativnost i deminutivnost samo su neka od obilježja tog jezika u romanu (usp. Udier 2004: 12 –29). Izdvajaju se i kvalificiraju dalje neke izabrane riječi, sintagme i dijelovi rečenica koji predstavljaju tu pravu, iskonsku materinsku riječ, a koja na koncu i motivira (pokreće) Božićevo stvaranje:

³⁰ Donosimo tridesetak takvih „ekspresivnih neologizama“ iz romana *Kurlani* i TV-serije *Čovik i po*: *glavotrupan*>bogalj bez udova, *gordeljiv*>nepristupačan (za osobe), *grgurav*>kovrčav, *gutoljiti (se)*>praviti grimase, *hiljav*>lukav, prepreden, *igličav*>oštar, hladan (za osobe), *inžinj*>lukavstvo, *ivičiti*>obrubljivati, *izbleušen*>blesav, duševno zaostao, *kabast*>krupan, nezgrapno, *kavernožan*>šupljikav, *kleputiti*>stvarati (na brzini), *kokorav*>zgužvan, *komešnuti*>pomaknuti, *krovinjara*>koliba prekrivena slamom, *kukavnik*>strašljivac, bijednik, siromah, *kutoleža*>liječnica, *landarati*>blebetati, brbljati, *laparati*>blebetati, *lapatljiv*>govorljiv, *lapčati*>soptati (od umora), *letičast*>nepromišljen, brzoplet, *linguz*>liječnica, *ludoguban*>(nešto) na čemu se gubi, *ljubopitan*>radoznao, znatiželjan, *maljence*>novorođenče, *mekoputiti*>učiniti (nešto) nježnijim ili ublaženijim, *modraperla*>sedef, *nabiguzičar*>muktaš, probisvijet, *nabodica*>svadljivac, kavgadžija, *načkviljen*>prištav.

- (a) augmentativnost: boleščurina, glasurda, glavetina, glavurda, jezičina, kišurina, kožurina, kupusina, nokturina, nosina, nožurina, popina, rukavičetina, šačetina, štapina, trbušina, uvetina, vodurina, ženskurina i dr.
- (b) deprecijacija (omalovažavajući imenski i glagolski sinonimi): *ciličući meketavo*, *ripne* i *izbali ga*; ispriča sve učestalim *podrizima*; *kusali* kupusinu; ljuljkajući svoju *bizonsku glavu na onoj tupoj goveđoj šiji*; *ražvaljenim* ustima; *siledžijsko rukanje*; zovu je Mara i *ržu* na nju; *žvale* Blaža Kurlana i dr.
- (c) glagoli: *backati se*, *cuckati*, *drmuckati se*, *gackati*, *kackati*, *krmusati se*, *kuckati*, *kusnuti*, *milušiti*, *pomilušiti*, *pripjevuckavati*, *rosuljati*, *smijuljiti se*, *škripuljiti se*, *veselkiti se*, *visuljkiti*, *zakuckati*, *žarati* i dr.
- (d) karikaturalno-posprdni leksik: *guz*, *isprdak*, *napumpan (drob)*, *obloguz*, *obloguzan / oblaguzan*, *oguzina*, *podrepak*, *posro*, *puzdra*, *ugovnit*, *ulitan*, *usro* i dr.
- (e) metaforičnost: *brvljiva nedjelja*, *igličasta besposlica*, *koprcavo veselje*, *orgulja psovki*, *potkožna bojazan*, *razveseljen praznički i dobitnički*, *uljevita obdanica*,
- (f) poredba:
a novih cura po selima *k'o maslačaka s proljeća*; 'ko to sad 'oće Garu – zdravu zdravcitu *k'o žesticu stijenu*, a mladu *k'o kaplju runolisnu*; sjedila je *k'o kakva kokoš jastrebuša*; ženske *čate k'o vrapci* i dr.
- (g) sintaktičko-sintagmatske tvorenice: kroz prozor *struji prpošno i razbludno* majsko milovanje; ona *žarkastim očima štrcne po njemu*; Perka, *takoreći nenačeta, okopni*; želja joj *za porodom ciči* i dr.
- (h) pridjevski (atributivni) i glagolski (predikativni) nizovi: iz sivih joj očiju izgizalo nešto sluzno, mamno, olijeno; kao gnusni, životinjski, sluzavi, krvavi talog crijeva; klamiće joj i srce koturavo i zaklokoće katkad pod sušnim grlom i dr.

Božićevi se ekspresivni neologizmi (odnosno izražajne rječničke novotvorine) nižu kroz sva tri promatrana dijela romana. U kontekstu radnje i ponašanja likova s prostora Sinja i Cetinske krajine govor (materinska riječ) nerijetko traži posezanje za rječnikom (v. Udier 2004: 28) kako bi se pojedini elementi razumjeli na hrvatskome jeziku. Iste se situacije s materinskom riječju iz Božićeva stvaralaštva pojavljuju i u drugoj bogatoj zbirci – najprije u filmskoj, potom i u desetodijelnoj adaptaciji u desetodijelnoj TV-seriji *Čovik i po*.

4.1.2. Čovik i po

Božićev jezik iz njegovoga filmskoga i televizijskoga stvaralaštva nije do sada puno istraživani. Puno je više promatran jezik proze koji je prepun neologizama, inovacija, lokalizama i provincijalizama, uzrečica, poslovice i frazema. Svi su to jezični elementi koji su pogodni kao zasebne teme za lingvističku, semantičku i stilsku analizu (usp. Sabljak 1979: 457). Žilavost pak, bujnost, eksplozivnost i ekspresivnost Božićeva Čovika i po originalna je pojava u mediju filma i televizije. Gotovo svaka scena u seriji mogla bi biti zasebna analiza govora. Ono što je bitno istaknuti iz promatranoga govora u seriji jesu razine na / u kojima se ogleda jezični ostvaraj. Te su razine:

- (a) ruralni govor Cetinske krajine,
- (b) urbani govor Sinja,
- (c) pripovjedni diskurs i strani jezični elementi u govoru.

Ruralni govor, uz brojne fonetske i morfološke posebitosti, oblikuju brojne riječi stranoga podrijetla među kojima dominiraju one iz turskoga jezika (*ambar, belaj, degenek, džigerica, đotluk, đuvegija, gungula, jagmit' se, jaran, jok, kavga, samarat', valan, zera* i dr.) i talijanskoga podrijetla (*baul, beštimat', bukara, cekin, durat', duzina, falit', komodavat' se, libri, paron, priša, punta, šjor* i dr.). U urbanome se pak govoru, realiziranome najčešće kroz dijaloge i komunikaciju tzv. kurlanskih likova s organima vlasti, pojavljuju leksemi podrijetlom iz mađarskoga (*varoš*), francuskoga (*žandarmerija* i *đendari*) i njemačkoga jezika (*zurik, Befelordnung* i *befel*). Osim što je takvih riječi stranoga podrijetla količinski malo, njihova je upotreba ograničena isključivo na administrativni i birokratski jezik. Božićev prozni jezik više je puta bio metom kritika zbog visokoga udjela "vulgarnih" izraza u izravnoj međusobnoj komunikaciji. Takvoga je leksika i u promatranju seriji Čovik i po (*Drž' se, posro, zida! Lipi mi te đava' odn'jo tako berlava!*).

Govor u seriji pomaže u oslikavanju pojedinoga lika smještajući ih preko govora u njihove duhovne i socijalne koordinate. Zbog toga je govor u promatranju seriji kreator identiteta likova kojima on pripada pa stoga to okarakterizirano kao "vulgarno" nije dobar predmet za kritiku. Govor likova u seriji sastavljen od govornih nizova moguće je jednoznačno obilježiti kao dijalektalno-provincijalno-regionalno-lokalni leksik. Izdvaja se iz serije sljedeći takav leksik: *abaško, ajmekat, badrlj, baštardele, crcmeknit', crkav'ca, čavalduša, čvokat', ćirit', dolibit' se, gućak, klipast, krkmit', krtočić, kukviža, kulaz, lušija, murija,*

naždropat' se, oškopica, pačat' se, počokat, poklepušit', pripašnjača, promundat', pule, veljanje i dr.

Potvrda Božićeva odnosa prema jeziku, pregledom i analizom proznoga teksta i filmsko-televizijskoga scenarija, otvara nove perspektive jer su se *Kurlani* i *Čovik i po* pokazali višeslojni u smislu autorskoga jezika.³¹ Uz dominaciju materinske riječi, koja je manjim dijelom opisana (tek dotaknuta) u ovome radu, u novim bi se istraživanjima bogatstvo (i raznovrsnost) Božićeva jezika mogla promatrati kroz primjerice sljedeće klasifikacijske skupine (koje zorno i nizom primjera oslikavaju jezičnu višeslojnost) (usp. Udier 2003: 53–54):

(a) regionalni leksik:

bandat, banzavat, batralj, bazat, biljac, bljutak, cancarele, civikat, čančorit, čandraljat, čkiljav, čula / ćula, ćikvantin, ćiverica, ćoketat, danimice, dreljit, diplit, dočukat, domazluk, đogara, đome(š)tar, đotluk, ebete, edek, ferata, fermat, floberka, geltaš, gevera, guća, gunjac, ječmičnjak, kamiš, kartušina, kašika, kenjac, komoštre, komšinica, kulaz / kulaza / kulaze, mačkula, malta. maštel, mozulj, namujsit se, naštesrca, oglavina, ojjajina, ojedica, ošervat, oškopica, paučit, pazar, perušina, pešt, pitar, plet, prakljača, pripašnjača, prljuga, prpat, prpoljak, rašešurat, raščika / raščika, ripat, rusvaj, sampar, sburljat, sinjat, slandrata, slatkoran, sinija, sukanac, šandrkuša, šimija, šjola, školja, škvara, štrbekat, tandrkta, tarabasa, tašelat, taklja / takljat, terluka, tranpuz, tralje, tre(n)škot, ujst, ujtit, unjkat, vakat, verzet / verzot, vrc(k)on, zabrenzat, zaleprljat, zaleušit / zableušit, zbab(i)na, žbancat, žeželj / žeženj, žugat / žugeljat i dr.

(b) razgovorni jezik (žargonizmi):

blefirat, bljezgarija, buvara, cmarina, čaprljat / čeprljat, čuba / ćuba, danimice, depeša, dobauljat, drčurlija / drča(l)ija, đipat, frcnit / frknit, ganjat / gonjat, izmotancija, klipsat, kmečit, krkljanac, kumpanjon, mudrulja, mularija, mustra, nakesit se, naljoskat se, odlunjat, otperjat, pekljanija / pekljavina, pišljiv, prčkat, prćo, prifrigan, prokljuvit, rastepst, razdrljit, rintat, rmpalija, rondat, splačine, strovalit, šepklja, štercnit, štrapat, štrečnit, štrljikavica, šuknit, tiltat, tutnit, ukeljat,

³¹ Rođenje i odrastanje u dinarsko-cetinsko-sinjskoj panorami i kasnije kretanje na relacijama Beograd – Split – Zagreb (neposredno prije i za vrijeme 2. svjetskoga rata) temelji su koje valja i dalje istraživati. Očito je da je odrastanje i kretanje u poslijeratnim godinama utjecalo izravno na izgradnju izvornoga (autorskoga) jezika po kreiranome modelu likovi – lica – ljudi (usp. Vučetić 1980: 15).

upicanit se, vižleša, zacinkat, zakocenit, zekikotat, zgodit, zjaknit, zjaknut, zvrko, zvrncast i dr.

(c) pomodnice: ampir-fotelje, špic-cipele

(d) leksik stranoga podrijetla (turski, talijanski, ruski, mađarski, njemački i dr.):

ađutant, akromegaličan, ala, albinot, alegorija, alineja, asketski, bagatela, bakšiš, beriĉetan, cvike, cviker, ĉioda, ćilim, ćuskija, deliriĉan, domazluk, dota, džokejski, đardin, đendar, eksploatirati, elemenat, elisa, espap, falit, falš / falšan, familja, fiškalski, fizikus, flaša, fukara, glorijeta, halbcilindar, hamet, hator, improviziran, inauguiran, indignirano, insignij, intimela, kaĉket, kajiš / kaiš, kaleidoskopski, kamašne, kandelaber, kandžijanje, kašika, kavernozan, kibic, klozet, kordon, korijandol, kuražan, kusur, lifrovat, luksuzarija, mehandžija, mizerno, mogile, momenat, monstranca, ornat, pare, pauzirat, pazar, pilastar / pilestar / pilistar, pižolot, pompozan, procenat, protestant, rekvizit, rizalit, roketa, ruvijan, satara, sinđir, statueta, šakal, škrofulozan, šofer, špalir, štucan, švercat, tabernakul, talon, trahomatiĉan, tremol, trijumf, tuberkulotik, vagabund, vašar, vinanc / vilanac, vinovnik, zvekir i dr.

(e) filozofski, politički i ideološki leksik:

agitirat, bivstvovat, parole, proskibirano, pseudorevolucija, republikanci, šovinisti i dr.

(f) administrativni leksik (i jezik):

branjenik, dnevnic, iskazi, izvidi, materijalne uvrede, navodi, opaske, perovođe, podnesci, poglavarstva, povjerenstva, prijave, prijestupi protiv ĉasti i liĉnosti, procjene, protuslovnosti, punomoćnici, svjedoci, traženici / tražitelji, tužbe, zapisnici i dr.

(g) autorski ekspresivni neologizmi:

albinoti, bešćusi, bezmatiĉnjaštvo, bjelutak, bljuvivo, brciguzan, ĉaĉkovito, ćaprdnut, doakat, doskoĉan, englezirat, glavotrupno, nadljuditi, naizmetno, paklenici, odrebatit, piplić, poletuše, poljevito i dr.

Nositelji su (i naratori) Božićeve višeslojnosti pisano-govorenoga jezika ljudi Sinja i Cetinske krajine. Promatrani su svi oni sa svojim osobnim i društvenim (komiĉnim i tragiĉnim) situacijama i događajima pod zajedničkom sintagmom materinska rijeĉ, koju je Božić 1970. iskoristio naglašavajući što je osnova u motivaciji njegova stvaralaštva. Iz nje

se dalje promatra i druga osnova Božićeve motivacije – upravo i baš ti ljudi i njihove sudbine povezane prostorom i događanjima u tome prostoru.

4.2. Ljudi Sinja i Cetinske krajine

Sinjsko polje i kroz njegovo središte tok rijeke Cetine, planina Kamešnica, sinjska tvrđava, slika Čudotvorne Gospe Sinjske, procesija, crkva Čudotvorne Gospe Sinjske i Franjevački samostan, Kamičak, Alkarski dvori, Alkarsko trkalište, Ređija, Piket te kasnije u procesu promjene društveno-klasnih odnosa tvornica Dalmatinka i sinjski bazen mjesta su bitna za razumijevanje drugoga Božićeva motivacijsko-stvaralačkoga impulsa, a to su ljudi i mjesta Sinja i Cetinske krajine. Roman Kurlani slojevitošću likova, kompleksnošću njihovih sudbina u kontekstu prostora u kojima žive i preživljavaju bogato je oslikan tim ljudima i mjestima, TV-serija Čovik i po također te se dalje taj impuls objašnjava kroz izdvojene primjere – najprije one u romanu, zatim i one iz TV-serije.

4.2.1. Kurlani

Sva Božićeva dramska lica, mjesta i događaji preuzeti su iz života u sinjskoj krajinsko-partizanskoj i poratnoj sredini. Slično je u većini njegovih prozih djela, od pojave romana *Kurlani* (1952) dalje u zbirci *Novela* (1953), romanu *Neisplakani* (1955) te kasnije u romanima *Colonnello* (1975) i *Bomba* (1976).³² Roman *Kurlani*, ranije je istaknuto, podijeljen je u tri dijela (*Karneval*, *Procesija* i *Legenda*) i kako Bošnjak na temu položaja žene i odnosu prema religiji u Božićevu romanu to opisuje na sljedeći način – to je roman koji „prati težak život zavađene braće, Gornjih i Donjih Kurlana, a koji žive u teškoj mržnji i međusobnome optuživanju. Nakon što magarac Sivonja iz Kurlana gornjih napravi štetu u vinogradu Kurlana donjih, Silvestar, kao njihov starješina, tuži Gornje sudu te se u Sinju vodi parnica. Paralelno se uz te ljude i njihov sukob u kurlansku priču smještaju i druge priče – ona o mladoj djevojci nadimka Gara koja zatrudni s nekim Bosancem pa je pokušavaju udati za lokalnog albina Bikana, zatim priča o Filipu i njegovoj ženi nerotkinji Anđeliji koja najprije rodi mrtvo dijete, a zatim i zdravoga sina. Pri porođaju joj pomaže

³² Romani *Colonnello* (1975) i *Bomba* (1976) nastaju nakon što je Božić filmsko-televizijski scenarij za Čovika i po (1974) pretvorio u ova dva romana, tiskana neposredno nakon snimanja filma / TV-serije.

mlada udovica Perka, u koju se, međutim zaljubljuje novopečeni otac Filip te Perka uskoro s njim ostaje trudna“.³³

Drugi je dio romana (Procesija) vrlo zanimljiv i Bošnjak taj dio objašnjava „u smislu prikazivanja ljudi i događaja Sinja i Cetinske krajine. U Sinju se, naime, održava velika procesija povodom blagdana Velike Gospe. Svoje zavjete odlaze ispuniti Filipova žena Anđelija (koja moli Gospu da joj da još poroda) i Perka (koja traži oprost za svoj grijeh što ga je počinila s Filipom). Procesija u kojoj se pronosi Gospina čudotvorna slika, pretvorena je u masovnu histeriju praznovjernih ljudi koji čekaju hoće li Gospa sa slike proplakati ili se nasmijati (što će odrediti kakva će budućnost biti). U gužvi i metežu koji nastane u procesiji nesretnoj Perki dijete ispada iz ruku i biva zgaženo“.

Treći je dio romana *Legenda* i tematizira zanimljivo podrijetlo i niz čuda čudotvorne slike Gospe Sinjske. Tako je roman kroz svoja tri dijela dao sliku ljudi u prvome dijelu, sliku mjesta kroz prikaz procesije i treći dio u kojemu se stvarna i religijska vjerovanja pretaču kroz događaje koji se pak povezuju uz čuda slike Gospe Sinjske.

4.2.2. Čovik i po

Poznata hrvatska zapisivačica i interpretatorica usmenih zapisa Maja Bošković Stulli sredinom je šezdesetih godina prošloga stoljeća napravila terensko istraživanje po Cetinskoj krajini. Prikupljala je usmenu književnu građu, stvaralaštvo sačuvano u govoru ljudi toga kraja. Izdvojila je i s toga terena jednu anegdotu koju je tada čula od kazivača Ante Miluna, u to doba i pjevača klape Sinj. Anegdota se tiče Vice Buljana, Sinjanina koji je po mnogočemu poznat, a o kojemu su se naširoko pripovijedale anegdote, Milun ga istraživački Bošković Stulli opisuje kroz nekoliko riječi – „alkarski vojvoda, zastupnik u saboru, jedno vrijeme čak i ministar ribarstva, dugogodišnji prvi čovik Sinja i Cetinske krajine. A ono po čemu je Sinjanima ipak ostao najvažniji uloga je koju je odigrao kao političar u izgradnji predionice konca, legendarne sinjske Dalmatinke, jedne od najboljih takve vrste u ovome dijelu Europe“. Vice će Buljan tako biti i Božićev najizraženiji lik koji se pojavljuje u filmu *Čovik i po*.³⁴ Ljudi su i njihove životne situacije u Sinju i Cetinskoj krajini središte TV-serije *Čovik i po*.³⁵ Kroz pojedinu epizodu Božić vodi gledatelja prostorom svoga rođenja i odrastanja u kojemu oslikava čitavu plejadu originalnih Sinjana

³³ Detaljnu analizu likova i mjesta iz Božićevih *Kurlana* daje Marin Bošnjak u online eseju naslovljenome Mirko Božić – Kurlani (položaj žene u romanu i odnos prema religiji).

³⁴ O revolucionaru i političaru Vici Buljanu (1905–1978) v. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/3153>>.

³⁵ Za pregled po epizodama v. <https://hr.wikipedia.org/wiki/%C4%8Covik_i_po>.

i Sinjanki, a posebno snažno lik Vice Buljana. Prva je epizoda Colonnello, a druga Bomba koje će kasnije postati podloga za proznu adaptaciju ovoga scenarija. Radnja i likovi prema epizodama su:

(1) Colonnello:

Još uvijek traje 2. svjetski rat. Radnja se događa u brdskome kamenjaru Cetinske krajine. Glavni su protagonisti serije partizani i Vice je njihov komandant. Vrijeme je lova i partizani pronalaze izgubljenoga talijanskoga colonnella. Uhićuju ga i komandant Vice smatra kako bi uhićeni colonnello mogao poslužiti u svrhu otkupnine. Odlučuje zajedno s partizanima zatražiti pomoć svećenika Oškopice preko kojega će tražiti od Talijana otkupninu za njihovoga colonnella. Talijani prihvaćaju prijedlog za otkupninu. Međutim, situacija se komplicira i ne ide sve prema planu za konačno otkupljenje.

(2) Bomba:

U blizini će Vicine jedinice pasti talijanska bomba. Nasreću neće eksplodirati. Problem nastaje oko činjenice da bombu valja demontirati. Vice odlučuje poslati u grad Marka kako bi tamo našao i doveo majstora s nadimkom Čekić, a koji je dokazan sa znanjem o demontaži bombi. Marko pronalazi Čekića, vraćaju se zajedno prema Vicinome štabu k partizanima. S Čekićem i Marko se uputi i Čekićeva sluškinja Šljivica. Ona će „uz pomoć *ženskih čari*„ pomoći u bijegu pred Talijanima. Čekić na kraju bombu demontira, ali to nije kraj već slijedi novo iznenađenje.

(3) Babica (1. dio: Mulac):

U epizodi *Babica (Mulac)* radnja se događa odmah po završetku rata. Godina je 1945. U Sinj se iz Zagreba vraća mlada studentica Višnja. Uskoro ona potajno rodi dijete i odmah nakon poroda njezina babica dolazi kod Vice tražiti pomoć za Višnju i novorođenče. U isto vrijeme Vicini prijatelji Marko, Čole i Pava(o) se vraćaju iz Zagreba gdje su proveli nekoliko dana na partijskome tečaju. Otac Višnjina djeteta se ne zna, a sumnja pada na Marka. Vice mu zbog toga sprema veliko iznenađenje.

(4) Babica (2. dio: Jaslice):

Vice pokušava prisiliti Marka, sada šefa sinjskoga centra za socijalnu skrb, da općina napravi jaslice. Uz mladu studenticu Višnju sada i nekadašnja sluškinja Šljivica ima dijete koje je dobila u kratkoj vezi s jednim talijanskim vojnikom. Plan je da se dječje jaslice izgrade uz kuću Petra-raka, Višnjina oca kojega čeka još jedno

veliko iznenađenje. Višnja naime čeka drugo dijete, ali za razliku od prvoga, sada se zna da je otac djeteta Vicin službeni vozač Žarulja.

(5) *Vrime krnjevala* (1. dio: *Igra*):

Godina je 1947. Drug Vice je i dalje na čelu grada, ali ni on ni ostali rukovodioci ne znaju što ljudi misle o njima i njihovim političkim potezima. Rat je završio, počinje velika obnova i radnja je smještena u 1947. godinu. Zbog velike brige što ljudi o njima misle Vice i njegovi suradnici odlučuju angažirati špijuna. Izabiru za taj posao Pjerinka koji ima nadimak Bul ili Sedam smrtnih grija. Pjerinko je prema mišljenju mnogih najzločestija osoba u gradu i kao takav je idealan za odraditi špijunski posao. Nedugo zatim Bulu Pjerinka građani počinju ucjenjivati te na kraju postaje žrtva svojih (špijunskih) izvješća koja su izazivala brojne svađe i netrpeljivost među građanima.

(6) *Vrime krnjevala* (2. dio: *Osveta*):

Pjerinko ozbiljno promišlja što bi i kako bi mogao realizirati osvetu rukovodećim ljudima, onima koji su ga i angažirali kao špijuna, a na kraju ga ismijali, izigrali i kaznili. Na svome popisu za osvetu ima velik broj lokalnih i gradskih rukovodilaca – od Luke, tajnika općine pa preko Pavla i Čole, policijskoga načelnika Bože, voditelja službe socijalne skrbi Marka do svećenika Oškopice. Pjerinkovoj ideji o osveti staje na kraj Vice jer će mudro osmisliti lukavu zamku.

(7) *Bazen* (1. dio: *Pripreme*):

Prošlo je već osam godina od završetka rata. Grad je uvelike obnovljen, novo stanovništvo se doselilo i gradska sredina dobro funkcionira. Ono što gradu 1953. nedostaje jest gradski bazen. Drug Vice osmišljava kako sagraditi bazen, ali ne bilo kakav već kako u Sinju sagraditi pravi, pravcati olimpijski bazen. Vice ideju o bazenu dijeli sa suradnicima Markom, Čolom i Lukom, ali su sva trojica protiv gradnje bazena. Smatraju kako bi izgradnja toga objekta ispraznila gradsku blagajnu, a problem je tim veći i skuplji jer sam grad još uvijek nema ni vodovod. Lukavi drug Vice na kraju ipak svoju ideju i plan realizira u djelo i Sinjani dobivaju olimpijski bazen.

(8) *Bazen* (2. dio: *Otvorenje*):

Sinjski je bazen gotov i došlo je vrijeme svečanoga otvaranja. Pozvani su najviši politički uglednici države, a kao glavni gost je ministar sa suprugom. On bi prema planu trebao i otvoriti bazen. Međutim, po dolasku u grad ministar najprije napada

Vicu zbog neopravdanoga trošenja velikih novaca na izgradnju bazena. Ali drug Vice, kao i mnogo puta prije, uspijeva tu nelagodnu situaciju pretvoriti u svoju korist i čitava priča oko bazena, njegove gradnje i nastalih visokih troškova poprima veselu i šaljivu konačnicu.

(9) *Jutro jednoga ministra:*

Drug Vice dobiva novu funkciju. Sada s mjesta načelnika odlazi na mjesto ministra ribarstva iako o ribama i moru zna jako malo. Na novoj poziciji Vice stalno zbunjuje ostale zaposlenike toga ministarstva jer uvodi obavljanje novih obveza i zadataka koji su daleko izvan ranije ustaljenih pravila. Kao što su zbunjeni djelatnici ministarstva isto su tako Vicinim „ministrovanjem“ zbunjeni i njegovi kolege ministri u Vladi.

(10) *Popodne jednoga ministra:*

Zadnja je epizoda usmjerena i dalje na ministra druga Vicu koji je kao ministar ribarstva daleko dogurao. Poziva svoje nekadašnje sinjske suradnike da ga dođu službeno posjetiti u ministarstvo koje sada vodi. Stižu mu iz rodnoga grada njegovi stari kompanjoni Marko, Čole, Luka i s njima Stana. Uz niz humorističnih momenata u ministarstvu i u šetnji Zagrebom završava zadnja epizoda ove vrlo dinamične serije prepune slika o ljudima i događajima iz Sinja i okolice.

Kroz likove i događaje iz života Sinjana i stanovnika Cetinske krajine u promatranoj TV-seriji *Čovik i po* (1974) Božić je iskazao taj svoj drugi stvaralački impuls. I danas, pola stoljeća nakon prvoga prikazivanja serije i likovi i događaji su aktualni. Likovi s domaćim imenima (Vice, Marko, Luka, Stana, Bože, Pava(o), Petar, Lucija, Paulina, Pjerinko i dr.), likovi s nadimcima tipičnima za sinjski krajolik (Čole, (pop) Oškopica, Mrgud, Stođava, Šljivica, Grgulina, Škrgaljica (Recitator), Gobeta i dr.) pa čak i likovi bez imena i nadimka (colonnello, sekretarica, šofer, ministrica (ministrova žena), sekretar, drugi sekretar, babica, taksist, seljak, konobar, glumac) privlače pažnju da ih se u današnjim vremenima znanstveno opiše i valorizira što je još jedna potvrda vrijednosti i originalnosti Božićeva izražavanja i stvaralaštva.

5. Zaključak

Jezik i ljudi Sinja i Cetinske krajine uzeti su u središte promatranja u ovome radu. U svoja ih je djela trajno ugradio Sinjanin Mirko Božić i stoga je cilj bio prikazati (individualno) autorstvo uronjeno u lingvistički koncept jezičnoga krajolika (prema Landry i Bourhis 1997; Backhaus 2007; Gorter 2013). Tim je promatranim (i djelomično promotrenim) ljudima i njihovim jezičnim ponašanjem neciljano otvoreno pitanje identiteta i identitetā – počevši od osobnoga piščeva pa preko grupnih identiteta iskazanih (i iskazivih) kroz jezik njegovih likova, mjestā i događaja (sa)čuvanih u promatranj proznoj i filmsko-televizijskoj ostavštini. Potvrđen je ovim radom Boškovićev raniji opis identiteta „kao ukupnost znakova i određenja jedne sredine, naroda, države; kao skup svih elemenata materijalne i duhovne kulture koji tu sredinu/narod/državu opisuju i čija je posebnost takva da je razlikuje od drugih i čini među njima prepoznatljivom“ (usp. Bošković 2015: 137).

U dvama promatranim Božićevim ostvarenjima, mada istraživanje i preispitivanje identiteta nije bio primaran fokus rada, potvrđen je (izvorni, sinjsko-cetinski) identitet prožet u ukupnosti sadržaja analizirane građe – od materinske riječi do ljudi, mjesta i događaja koji su oblikovali sliku (i identitet) jezičnoga krajolika grada Sinja i Cetinske krajine. Popis je i nizanje svih tih (identitetskih) markera dao u konačnici (z)broj (identitetskih) bivstava jedne sredine, ljudi i naroda, zajedno s prostorom povijesnoga trajanja, života i opstanka. Tom se dobivenom ukupnošću identitetskih bivstava ovo istraživanje uklopilo u suvremene lingvističke koncepte istraživanja jezičnoga krajolika (usp. Ben-Rafael 2009; Blommaert 2013).

Zaključno bi se moglo istaknuti, što je ujedno više novi uvod u buduća istraživanja višeslojnosti jezika i preko njega markiranoga krajolika, da je promatrani autorski jezik u konačnici odraz Božićevih junaka koji tim jezikom govore, odnosno odraz krajolika u kojemu se događaju analizirani roman i TV-serija i u konačnici je taj promatrani autorski jezik jasna artikulacija neraskidive veze pojedinca i prostora koji ga i kroz koji se on identificira. Precizan, ekspresivan, nerijetko grub i vulgaran, jezik je romana i govor TV-serije potvrđen kao (možda jedino) sredstvo koje je povezalono što je zapravo bio glavni cilj rada – prikazati ljude, mjesta i događaje povijesno, geografski, etnografski, socijalno i kulturno id(enti)ficirane u dvama toposima jezičnoga (i kulturnoga) krajolika – grada Sinja i Cetinske krajine.

6. Literatura

- Backhaus, Peter (2007). *Linguistic Landscapes: A Comparative Study of Urban Multilingualism in Tokyo*: Bristol: Multilingual Matters.
- Bagdasarov, Artur (2017). O etnojezičnoj politici u Socijalističkoj Jugoslaviji. *Filologija*, 71, 25–60.
- Ben-Rafael, Eliezer (2009). A sociological approach to the study of linguistic landscapes. Shohamy, Elana, Durk Gorter, eds. *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. New York – London: Routledge, 40–54.
- Ben-Rafael, Eliezer, Elana Shohamy, Muhammad Hasan Amara, Nira Trumper-Hecht (2006). Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: The case of Israel. *International Journal of Multilingualism* 3 (1), 7–30.
- Blau, Eve; Rupnik, Ivan (2007). *Project Zagreb: Transition as Condition, Strategy, Practice*. Zagreb: Actar.
- Blommaert, Jan (2013) *Ethnography, Superdiversity and Linguistic Landscapes. Chronicles of Complexity*. Bristol: Multilingual Matters.
- Boguska, Ana (2016). Granice wewnątrz granic. Nowy regionalizm we współczesnej literaturze chorwackiej. *Slavia Meridionalis*, 16, 541–564.
- Bošnjak, Marin (2019). Mirko Božić – Kurlani (položaj žene u romanu i odnos prema religiji). Dostupno na: <<https://pdfcoffee.com/qdownload/kurlan-i-pdf-free.html>>
- Bošković Stulli, Maja (1967). Narodne pripovijetke i predaje Sinjske krajine. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 5-6 (1), 303–327.
- Bošković, Ivan (2015). Markovićev Sinj i njegovo slavlje kao odrednica sinjskoga / cetinskoga kraja. *Croatia et Slavica Iadertina*, 11 (1), 137–147.
- Bošković, Ivan (2023). Mirko Božić: Izabrana djela I / Mirko Božić: Izabrana djela II. *Stoljeća hrvatske književnosti* (knj. 152, ur. Petrač, B.). Zagreb: Matica hrvatska.
- Božić, Mirko (1980). *Kurlani*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Božić, Mirko (1989). *Neisplakani*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Božić, Mirko (1989). *Tijela i duhovi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Cenoz, Jasone; Gorter, Durk (2006). Linguistic landscape and minority languages. *International Journal of Multilingualism*, 3 (1), 67–80.
- Čovik i po (TV-serija) (1974), v. <<https://www.youtube.com/watch?v=XQgBGsupX78>>
- Gorter, Durk (2013). Linguistic Landscapes in a Multilingual World. *Cambridge: Annual Review of Applied Linguistics*, 33, 190–212.

- Grbavac, Ivana (2012). Pregled istraživanja jezičnoga krajobraza. *Hum* (9), 67–88.
- Grbavac, Ivana (2013). Jezični krajobraz u Mostaru. *Jezikoslovlje*, 14 (2–3), 501–515.
- Hrvatska enciklopedija, v. <<https://www.enciklopedija.hr/>>
- Hrvatski biografski leksikon, v. <<https://hbl.lzmk.hr/Abecedarij>>
- Jonke, Ljudevit (1971). *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Krunoslav Pranjić: Izabrani stilistički spisi (ur. Gavranović Porobija, Đ.) (2018). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za kroatistiku, Katedra za stilistiku.
- Landry, Rodrigue; Bourhis Y., Richard (1997). Linguistic landscape and ethnographic vitality: An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology* (16), 23–49.
- Leksikon Hrvatske radiotelevizije (2016). v. <<https://obljetnica.hrt.hr/leksikon?s=a>>.
- Malinar, Milojka (1955). Neke stilske karakteristike Božićevih Kurlana. *Jezik*, 4 (2), 48–51.
- Marković, Ivan (1898; reprint 1998). *Sinj i njegovo slavlje*. Sinj: Franjevački samostan – Poglavarstvo Grada Sinja – Matica hrvatska.
- Milanja, Cvjetko (1996). *Hrvatski roman od 1945. do 1990. – nacrt moguće tipologije hrvatske romaneskne prakse*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Nemec, Krešimir (2003). Čuvarica ognjišta, svetica, vamp – slika žene u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća. Zbornik radova Zagrebačke slavističke škole (ur. Botica, S.). Zagreb: FF Press, 100–108.
- Nemec, Krešimir (2003). *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000*. Zagreb: Školska knjiga.
- Odabrana djela hrvatskih pisaca (1970) (pogovor Vlatko Pavletić). Zagreb: Matica hrvatska.
- Pavletić, Vlatko (2006). *Kurlanski bijesni čvor: trajni književni domet Mirka Božića*. Zagreb: Mala knjižnica Matice hrvatske (Novi niz, kolo 12, knj. 69).
- Pet stoljeća hrvatske književnosti. Mirko Božić: Izabrana djela (Kurlani – Colonnello – Pripovijetke – Pravednik) (ur. Frangeš, I., prir. Vučetić, Š., knj. 147) (1980). Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Pienążek Marković, Krystyna (2021). Hrvatski problem s regionalizmom. *Periferno u hrvatskoj književnosti i kulturi* (ur. Bagić, K.; Levanat Peričić, M.; Małczak, L.), Katowice: University of Silesia Press, 37–49.

- Reh, Mechthild (2004). Multilingual writing: A reader-oriented typology – with examples from Lira Municipality (Uganda). *International Journal of the Sociology of Language*, 170: 1–41.
- Sabljak, Tomislav (1979). Književno djelo Mirka Božića. *Izraz*, 12, 454–461.
- Shohamy, Elana; Gorter, Durk (ur.) (2009). *Linguistic Landscapes: Expanding the Scenery*. London: Routledge.
- Šarić, Tatjana (2015). Agitprop i Matica hrvatska. *Enciklopedija Matice hrvatske* (ur. Zidić, I.; Hekman, J. i Matičević, I.). Zagreb: Matica hrvatska, 39–46.
- Šicel, Miroslav (1990). *Kurlanska trilogija Mirka Božića – Ogledi iz hrvatske književnosti*. Rijeka: Izdavački centra Rijeka.
- Škiljan, Dubravko (1980). *Pogled u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.
- Udier, Sanda Lucija (2003). *Književni jezik i jezik književnosti na predlošku romana Kurlani Mirka Božića*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (magistarski rad).
- Udier, Sanda Lucija (2004). Jezik romana *Kurlani*: ruralni jezik Kurlana gornjih i donjih. *Kolo: časopis Matice hrvatske*, 14 (4), 13–29.
- Vončina, Nikola (1998). *Antologija hrvatske radiodrame*. Zagreb: Naklada Društva hrvatskih književnika i HKZ – Hrvatsko slovo.
- Vrgoč, Martin (2009). *Pregled povijesti grada Sinja*. Sinj: Ogranak Matice hrvatske Sinj.
- Vučetić, Šime (1988). *Kurlanski roman Mirka Božića – Ogledi o suvremenicima*. Zagreb: Naprijed.
- Žižić, Jakov (2023). *Kome odgovara uljepšavanje komunističke diktature? Slučaj Vice Buljana*. Dostupno na: <<https://heretica.com.hr/jakov-zizic/>>

Dodatak: Sinjani o (svome) Sinjaninu – kraće terensko istraživanje

Prije samoga početka istraživanja Božićeva jezika bilo je nužno provesti terensko istraživanje u Sinju kako bi se iz današnje vizure potvrdila pretpostavka o poznavanju / sjećanju na Božićev jezik i kulturne markere Sinja i Cetinske krajine pretočene u njegovo stvaralaštvo. To se istražilo provedbom kraćega upitnika na terenu. Proveden je među deset (10) starijih građanki i građana Sinja (4 M i 6 Ž) i svi su stariji od sedamdeset godina. Oni su u jednome dijelu svojih života bili Božićevi suvremenici. Sjećaju ga se kao pisca rođenoga u Sinju, kao autora Kurlana, kao važne političke figure nekih starijih vremena, ali i kao osobe koju su ponekad viđali po sinjskim ulicama i trgovima u njegovoj starijoj životnoj dobi.

Upitnik sadržava šest pitanja i proveden je u proljeće 2024. (travanj i svibanj). Pronalazak je ispitanika iz osobnih kontakata istraživačice (M.A.) i svi su ispitanici pristali kroz anonimni razgovor sudjelovati u ovome dijelu istraživanja. Ovaj se terenski dio pokazao kao vrijedan pokazatelj jer je potvrdio da je među Sinjanima u današnjemu krajoliku Sinja i Cetinske krajine prisutan autor koji je, mora se to na kraju priznati, trajno obilježio ovaj prostor kroz svoj književni i televizijsko-filmski predan rad. Za upitnik je sastavljeno šest sljedećih pitanja:

- (1) Znate li tko je bio Mirko Božić?
- (2) Ako ste na prvo pitanje odgovorili potvrdno – imate li stav i mišljenje o njemu kao javnoj osobi i njegovu javnome radu i životu?
- (3) Jeste li upoznati s njegovim književno-umjetničkim stvaralaštvom?
- (4) Možete li navesti Božićeva ostvarenja kojih se sjećate, čitali ste ih ili gledali?
- (5) Što mislite o Božićevim djelima koja ste čitali, gledali ili možda učili o njima?
- (6) Po čemu Sinjani, prema Vašemu mišljenju, danas pamte i imaju odnos prema radu (i životu) Sinjanina Mirka Božića?

Odgovori na pitanja iz upitnika snimani su i svi su uključeni ispitanici informirani da su njihovi iskazi anonimni i da nigdje neće biti javno istaknut pojedini sudionik. Ispitanici su

iskazali suglasnost za sudjelovanje u ovome dijelu istraživanja i donosi se u nastavku rekonstrukcija iskaza ispitanika sadržana u prikupljenim odgovorima (donose se od dobivenih odgovora oni koji ciljano daju (spontani) odgovor na postavljeno pitanje:

(1) Znete li tko je bio Mirko Božić?

Od deset ispitanika samo je dvoje bilo slabo do nedovoljno upoznato s Mirkom Božićem i zbog čega se spominje u kontekstu Sinja i Cetinske krajine. Osam je ispitanika dalo svoje viđenje na ovo pitanje i uglavnom su svi odgovori bili pozitivno intonirani (uz povremena karakteristična klimanja glavom po pitanju političkoga Božićeva angažmana)

(2) Ako ste na prvo pitanje odgovorili potvrdno – imate li stav i mišljenje o njemu kao javnoj osobi i njegovu javnome radu i životu?

Osam ispitanika dalje je nastavilo suradnju na provedbi terenskoga dijela istraživanja jer su dva ispitanika odustala od daljnje suradnje na provedbi istraživanja zbog slaboga i nedovoljnoga znanja o Mirko Božiću i njegovome stvaralaštvu. Navedeno je ranije kako je nekoliko ispitanika pokazalo znak neodobravanja prema njegovome političkome radu, ali je zato svih osam ispitanika izrazito pozitivno reagiralo, rangiralo i dalo ocjenu njegova književno-umjetničkoga rada. Prema odgovorima na ovo pitanje, bez obzira na Božićevu slabu vidljivost od početka 90-ih prošloga stoljeća, pokazalo se da je on kao javna osoba i dalje jako prisutan u sjećanju Sinjanki i Sinjana.

(3) Jeste li upoznati s njegovim književno-umjetničkim stvaralaštvom?

Prikupljeni odgovori na treće pitanje potvrdili su kako svih osam ispitanika ima određena znanja i sačuvano sjećanje na njegov književno-umjetnički rad, a stavljanjem u fokus njegovih *Kurlana gornjih i donjih* te potvrđenim znanjem da se okušao i u filmskome mediju kroz pisanje scenarija, kako neki ispitanici navode, „najsinjiskije serije“ *Čovik i po*.

(4) Možete li navesti Božićeva ostvarenja kojih se sjećate, čitali ste ih ili gledali?

Nekoliko ispitanika navodi sjećanje na Božićeve drame, svega se dva ispitanika sjećaju naslova Božićeve drame *Povlačenje*, navode tri ispitanika da imaju „mutno“

sjećanje na neki njegov tekst (ne znaju i ne mogu se sjetiti forme) o nekakvoj djevojci na ljuljačci. Ono što svih osam ispitanika jasno i nedvosmisleno iznose kao živo sjećanje jest čitanje i školska analiza romana Kurlani. Tek nakon ispitivačeva navođenja dolaze do prisjećanja da se sjećaju Čovika i po i to po tomu što je dio serije / filma sniman u Sinju pa se iz toga vremena živo i zorno sjećaju jer su mnogi od njih svjedočili i bili prisutni u vrijeme snimanja serije. Upravo su odgovori na ovo pitanje suzili istraživački korpus za ovaj rad na ono što je i danas prepoznatljivo Božićevo – roman *Kurlani* i TV-serija *Čovik i po*. Prema zapisu odgovora na ovo pitanje sljedeći su ponuđeni odgovori: s Kurlanima, s njegovim knjigama i televizijskim ostvarenjima, s trilogijom o Kurlanima i humorističnom serijom *Čovik i po*, po filmu *Čovik i po*, po romanu *Kurlani*, po Trilogiji, s *Čovikom i po*, (znam da je pisao) o Cetinskoj krajini, Alki.

- (5) Što mislite o Božićevim djelima koja ste čitali, gledali ili možda učili o njima? Izniman je interes ispitanika pokazan u razgovoru na ovo postavljeno pitanje. Svi su ispitanici iznosili vrlo temeljito i organiziranim izlaganjem svoje stavove o čitanome / gledanome Božićevu stvaralaštvu. Donose se fragmenti nekih od vrlo složenih odgovora jer su ispitanici ponudili na peto pitanje cijeli niz zanimljivih sjećanja (izdvojeno iz cjelovitih iskaza kako slijedi): ne sviđa mi se njegovo pisanje jer je bio u potpunosti indoktriniran političkim zbivanjima u vrijeme u kojem je živio i nije realno prikazao Sinj i Cetinsku krajinu; djelomično mi se sviđa trilogija o Kurlanima jer prati težak život u škrtoj kamešničkoj sredini; mislim da je posebno u svim njegovim djelima naglašena dominacija muškaraca i ono kako se patrijarhalno društvo ogleda u tragičnim sudbinama likova; pamtim Božićeve opise žena, a nadasve one mlade udovice Perke koja doživljava najveću tragediju za vrijeme procesije Velike Gospe premda, a to malo zamjera, pisac isključuje čudotvornost Gospe Sinjske; jako mi se urezalo u sjećanje i pamtim kako je dobro kreiran i prikazan lik gradonačelnika Sinja Vice Buljana koji svojom lukavošću uspijeva sagraditi olimpijski bazen u Sinju; ima odlične opise Dalmatinske zagore, života i sudbine žena u to vrijeme; poseban mu je jezik u Kurlanima jer preko toga jezika opisuje život ljudi Dalmatinske zagore kojoj i ja pripadam; sjećam se da smo u školi čitali Božića i kako je učiteljica tražila povezivanje Božićevih Kurlana s našim pretcima i još kako je tražila prepoznavanje oblika života kojim su naši pretci

živjeli; puno je bio realistična i možda čak previše posebno tamo gdje opisuje siromaštvo, patrijarhat, surovost života, škrtost zemlje, potlačenost i obespravljenoš žena, vjeru i praznovjerje, zatvorenost i nepovjerljivost sredine, kolektivno kažnjavanje, ali, nažalost, sve te oblike iz Kurlana (i tog kurlanskoga vremena) nalazimo i danas; o Božićevim djelima znam najviše po čitanju i obradi Kurlana u školi kada smo preko toga djela trebali uspoređivati društvene promjene koje su se dogodile u Sinju i čitavoj Cetinskoj krajini; čitao sam Božića jednom davno i nekako se slabo sjećam radnje, ali se sjećam da mi je bilo zanimljivo i tužno istovremeno dok sam čitao; ja se baš dobro sjećam Kurlana i kako je prikazan ruralni težak život u Dalmatinskoj zagori, sjećam se posebno žena nad kojima su muškarci dominirali. Isto tako mogu sada reći da se sjećam iz Kurlana te neke usmene tradicije koju je Božić iskoristio, primjerice ono kad opisuje lik Gospe Majke od Milosti i na ovome dijelu i danas, kao stara osoba, ne slažem se tu s Božićem jer mislim da ni tada, a ni danas vjernički zanos cetinskoga puka nije nužno oblik vjerskog fanatizma, a što se, koliko se sada mogu sjetiti, čitanjem Kurlana nameće kao zaključak.

- (6) Po čemu Sinjani, prema Vašemu mišljenju, danas pamte i imaju odnos prema radu (i životu) Sinjanina Mirka Božića?

Za kraj su sudjelovanja u istraživanju svih osam ispitanika dali svoje kratke odgovore na ovo pitanje, prenose se u cijelosti: kao pisca; Mirka Božića pamtit ću kao hrvatskoga književnika rođenoga u malome gradu Sinju, pamtit će ga kao pisca; pamtit će ga Sinj i Cetinska krajina po djelima; pamtit ću ga po seriji Čovik i po; po filmu Čovik i po; po romanu Kurlani; po seriji Čovik i po; po tome kako nam dalje to politika odredi; Sinjani će ga pamtit po djelima i mjestu odakle potječe; smatram da je bio kvalitetan pisac, ali, nažalost, sve određuje politika. Kako su ga prije devedesetih uzdizali, danas ga prešućuju (oni isti, ali sada obučeni u novo ruho); vjerojatno po filmu Čovik i po.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Mirjam Alagušić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Grad Sinj i Cetinska krajina u književnome i filmsko-televizijskome stvaralaštvu Mirka Božića** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 26. rujna 2024.